

POD PRITISKOM: IZVJEŠTAJ O STANJU MEDIJSKIH SLOBODA U BOSNI I HERCEGOVINI

Februar, 2010.

MEDIJAMANIFEST
SLOBODA I ODGOVORNOST MEDIJA

POD PRITISKOM
- IZVJEŠTAJ O STANJU MEDIJSKIH SLOBODA U
BOSNI I HERCEGOVINI -

Februar, 2010.

Naziv: POD PRITISKOM: IZVJEŠTAJ O STANJU MEDIJSKIH SLOBODA U
BOSNI I HERCEGOVINI

Ovo istraživanje je rađeno u okviru inicijative
“MEDIJAMANIFEST - sloboda i odgovornost medija”

Izdavač: Mediacentar Sarajevo, Kolodvorska 3, 71 000,
Bosna i Hercegovina, www.media.ba

Za izdavača: Borislav KONTIĆ

Autorica: Sanela HODŽIĆ

Lektura: Elvedina KAMERIĆ

Tehnička urednica: Samira SALIHBEGOVIĆ

Dizajn: Advertising Agency EPP d.o.o.

Sadržaj

1. Uvod	3
2. Analitički okvir	4
3. Metodološki okvir	7
4. Zakonski i institucionalni okvir za zaštitu slobode govora i slobode medija u BiH	8
5. Pritisci i napadi na novinare i medije u BiH	14
6. Cenzura i autocenzura	23
7. Dostupnost javnih informacija	26
8. Radna prava novinara	29
9. Solidarnost među novinarima u BiH	31
10. Kredibilitet i kvalitet novinarstva	34
11. Zaključna razmatranja	36
12. Preporuke	39
Literatura.....	43

1. Uvod

Nekoliko dostupnih izvještaja vezanih za slobodu medija u Bosni i Hercegovini¹ pokazuju da su medijske slobode značajno unaprijeđene, te da je njihovo poštivanje bilo na relativno visokom nivou u određenim periodima. Međutim, postoje indikatori opadanja nivoa poštivanja medijskih sloboda u posljednjih nekoliko godina.² Različiti pritisci na medije,³ uključujući otvorene sukobe, pa u najekstremnijim slučajevima i fizičke napade i prijetnje novinarima, pokazatelji su da su medijske slobode u BiH u značajnoj mjeri ugrožene.

Cilj ovog istraživanja je da ispita prirodu napada i pritisaka na novinare i medije, način na koji se profesionalna zajednica i društvo u cjelosti odnosi prema njima, te kakvi su mogući efekti takvih pritisaka na kvalitet i kredibilitet novinarstva. Pritom analiziramo faktore koji ograničavaju ne samo slobodu izražavanja i slobodu medija već imaju i negativne efekte na kvalitet i kredibilitet novinarstva. Na osnovu takvih uvida u stanje medijskih sloboda i uzroke njihovog mogućeg nepoštivanja, identificirat ćemo i moguća mjesta intervencije različitih društvenih aktera u svrhu unaprijeđenja medijskih sloboda, ali i kvaliteta novinarstva.

U ovom izvještaju kratko ćemo predstaviti analitički okvir koji se tiče osnovnih istraživačkih koncepata i problema, što, prije svega, uključuje generalni osvrt na princip slobode izražavanja i medijskih sloboda. Nakon toga ćemo se osvrnuti na zakonske norme koje reguliraju slobodu medija, ali i na eventualne probleme u njihovoj primjeni. Fokus istraživanja su napadi i pritisci na novinare i medije, kao i društvena zaštita novinara u slučajevima pritisaka, prijetnji i napada. Pritom ćemo predstaviti još nekoliko koncepata važnih za razmatranje pitanja medijskih sloboda i pritisaka na medije, uključujući tretman klevete u medijskim sadržajima, dostupnost javnih informacija, radna prava novinara, solidarnost među novinarima, kao i pitanje kvaliteta i kredibiliteta novinarstva.

Sva ova pitanja su u međusobnoj vezi, s obzirom da se lanac poštivanja medijskih sloboda može prekinuti, kako na nivou uskraćivanja informacija, pritisaka na novinare u slučaju objavljivanja tih informacija, odsustva podrške u slučaju pritisaka na novinare, tako i lošeg statusa novinara koji ih čini ranjivijim na potencijalne pritiske.

Na kraju, poštivanje slobode medija i novinarstva je princip koji podrazumijeva i postojanje odgovornosti novinara u korištenju medijskih sloboda. Zbog toga ćemo razmatrati i pitanje kvaliteta i kredibiliteta novinarstva, i prisustva i uzroka zbog kojih novinari ne poštuju pravne i profesionalne norme.

1 Press Freedom Index, Reporters without borders (Index slobode medija, Reporteri bez granica). Podaci dostupni na: <http://www.rsf.org/en-classement298-2002.html>; Irex MSI; Haraszti, 2007; izvještaj Ministarstva inostranih poslova SAD-a iz 2008. godine; EC BiH, 2009 Progress report. Jusić, 2004.

2 Jedan od aktualnih primjera koji su protumačeni kao pritisci na medije i napad na medijske slobode jeste i upad inspektora Centra javne bezbjednosti Bijeljine u zgradu BN televizije. Takvo pretresanje prostorija BN televizije protumačeno je kao svojevrsan pritisak (vidjeti više na web-stranici Radija "Sarajevo": <http://www.radiosarajevo.ba/content/view/18642/60/>). Još jedan od slučajeva aktualnih u momentu pisanja izvještaja jeste i pitanje najave BH Telecom-a da će prekinuti ugovor sa Federalnom televizijom o naplati RTV- takse uz telefonske račune, što je, s jedne strane obrazloženo kao poslovni potez BH Telecom-a, a s druge strane kao politički motivisan pritisak na FTV (vidjeti npr. Hadžiarapović, A, u tekstu BH "Telecom želi se osloboditi RTV takse", "Dnevni avaz", 12.01.2010).

3 Vidjeti npr. više na web-stranici BH novinara: <http://bhnovinari.ba/?ID=179>.

2. Analitički okvir

Na početku ćemo se osvrnuti na način na koji se koncept slobode izražavanja razumjeva i na to koje su medijske slobode integrirane u ovaj koncept. Sloboda govora jeste jedna od osnovnih ljudskih prava, čiji značaj proizilazi iz prava građana da imaju uvid u informacije koje su od važnosti za njihovu dobrobit. Sloboda izražavanja je koncept koji također uključuje zaštitu prava da se prenose, izražavaju i šire ideje i misli.⁴ Prema tome, sloboda medija je važan aspekt slobode izražavanja, utoliko što omogućava pluralizam ideja u javnom prostoru, i što može obezbijediti javnosti uvid u informacije od javnog značaja. Sloboda medija je zagantirana u liberalnim demokratijama, ali su pojedine kategorije govora u različitim nacionalnim kontekstima izuzete iz principa zaštite slobode govora, prije svega, govor koji podstiče mržnju i nasilje.⁵ Osim toga, u različitim kontekstima, mediji se drže odgovornim (u domenu krivičnog ili parničnog postupka) za neistinite informacije i klevetu.

4

Kada govorimo o slobodi medija, ustvari govorimo o slijedećim ključnim elementima:

- strukturni uslovi (zakonske garancije slobode emitiranja i štampanja/objavljivanja),⁶
- operativni uslovi (stvarna nezavisnost od ekonomskih i političkih pritisaka i relativna autonomija novinara i urednika unutar samih medijskih kuća)
- mogućnost za različite glasove u društvu da dobiju pristup medijima;
- kvalitet medijskih sadržaja za primatelje poruka, tj. publiku, prema kriterijima relevantnosti, raznolikosti, pouzdanosti, interesovanja, originalnosti i lične satisfakcije (McQuail, 2000, str. 167)

Strukturni uslovi

Kada govorimo o strukturnim uslovima, tj. zakonskim i regulatornim garancijama slobode medija, on je u BiH u osnovi dobro razvijen i definiran u skladu sa najvišim međunarodnim standardima (IREX, 2009; Džihana, 2006). Na osnovu takvih ocjena možemo zaključiti da je formalno-pravno zadovoljen primarni strukturalni preduslov medijskih sloboda, u smislu odsustva cenzure, instrumentalizacije sistema dodjele dozvola i drugih potencijalnih strukturalnih mjera kontrole koju provode vlasti.

Uzevši u obzir formalne preduvjete, osvrnut ćemo se na regulatorni okvir koji se tiče slobode izražavanja i slobode medija, te ćemo ispitati i stepen njegove implementacije. Pritom nas zanima koliko norme koje se tiču slobode govora imaju pozitivne, odnosno negativne implikacije za rad novinara. Također, treba analizirati kako je tretirano pitanje klevete i na koji način se balansira između zaštite medijskih sloboda i njihovog ograničavanja u slučaju klevete.

Još jedan od preduslova medijskih sloboda vezan za „slobodu objavljivanja“ tiče se slobode da se dobiju informacije iz relevantnih izvora (McQuail, 167). Zbog toga ćemo

4 Vidjeti više u: Youm, Kyu., 2007.

5 Vidjeti npr. Attias, B., 2004

6 Tu možemo dodati i zakonske garancije pristupa informacijama od javnog značaja.

istražiti u kojoj mjeri zakonski okvir omogućava slobodu pristupa informacijama. U suvremenoj regulativi koja se tiče pristupa informacijama, informacije u posjedu javnih institucija tretiraju se kao važan resurs na čije korištenje imaju pravo svi građani.⁷

Operativni uslovi

Treba imati na umu da je zakonska regulativa slobode medija zasnovana na pretpostavci da je potrebno osigurati da mediji, prije svega, uživaju negativnu slobodu, tj. da budu slobodni od intervencije države. Međutim, na nivou zakonskih normi ne postoji način da se osigura i neovisnost medija od strane različitih društvenih aktera. Zakonske norme, dakle nisu orijentirane i na regulaciju medijskog tržišta, čiji uslovi imaju nemjerljiv utjecaj na medijsku produkciju, i mogu ometati medije i novinare u ostvarivanju njihove društvene odgovornosti (Thorgeirsdottir, 2004, str. 385).

Vežano za to, istražujući operativne uslove slobode medija, osvrnut ćemo se na pitanje u kojoj mjeri su mediji zaista neovisni o ekonomskim i političkim centrima moći. Mediji u BiH su finansijski ovisni bilo o različitim nivoima vlasti ili o različitim oglašivačkim ugovorima, te se postavlja pitanje u kojoj mjeri takva ovisnost utiče na medijske sadržaje, perspektive i stavove prisutne u medijskim sadržajima, te da li negativno utiče na slobodu medija. Istraživanje će nam omogućiti definiranje tipologije, motiva i mehanizma različitih pritisaka na medije i novinare. Osim toga, zanima nas i kako profesionalna zajednica i institucije sistema tretiraju napade na novinare, tj. na pitanje da li postoji s jedne strane adekvatno sankcioniranje takvih napada, a s druge pomoć i zaštita novinarima koji su izloženi napadima i pritiscima.

Operativni uslovi slobode medija bi trebalo da podrazumijevaju i „relativnu autonomiju za novinare“ unutar medijskih organizacija, što bi značilo i odsustvo praksi cenzure od strane menadžmenta medijske kuće, i odsustvo praksi autocenzure putem kojih bi se medijski sadržaji prilagođavali interesima političkih i ekonomskih centara moći. Iako su ovo prakse koje je teško detektovati, u istraživanju ćemo pokušati utvrditi da li su one prisutne u medijima u BiH i koliko su značajna prepreka ostvarenju medijskih sloboda. Kao na još jedan preduslov autonomije novinara unutar medijskih kuća, osvrnut ćemo se i na poštivanje radnih prava novinara i pitanje njihovog socio-ekonomskog statusa.

Osim toga, operativni uslovi slobode medija bi trebalo da uključuju i solidarnost civilnog društva, a posebno na nivou profesionalne zajednice u slučajevima kršenja medijskih sloboda. Solidarnost bi trebalo da osigura pomoć i podršku u slučajevima različitih vrsta ometanja njihovog djelovanja i kršenja medijskih sloboda. Postoje različiti nivoi na kojima takva solidarnost može djelovati, počevši od saopćenja i reakcija u slučajevima pritisaka i napada na novinare, zagovaranja njihovih radnih prava, pa do solidarnosti u vidu istovremenog otvaranja kontroverznih tema, čime se pritisak različitih društvenih aktera raspoređuje na značajan dio profesionalne zajednice, umjesto da ga trpe neki mediji i pojedini novinari.

Pristup medijima

Iako ovaj aspekt medijskih sloboda nije fokus ovog istraživanja, potrebno je napomenuti da u BiH ne postoje formalne prepreke koje bi onemogućile medije da predstavljaju različita mišljenja i društvene perspektive. Kodeksi koji se odnose na sadržaje

7 Vidjeti npr.: Bishop, Cheryl, 2009.

elektronskih medija definiraju programske standarde koji, naročito u slučaju javnih RTV-emitera, podrazumijevaju zastupljenost različitih pozicija i mišljenja.⁸ Kodeks za štampu definira standarde fer i izbalansiranog izvještavanja i predstavljanja različitih stanovišta u vezi kontroverznih pitanja. Kako sugerira Jusić, osim u predizbornom izboru, postoji manjak medijskog prostora koji se nudi različitim političkim, kulturnim i socijalnim grupama. Pritom u medijima naročito bivaju marginalizirane žene i etnički „drugi“ i nacionalne manjine (Jusić, 2006, str. 279-281).

Kvalitet medijskih sadržaja

Posljednji element koncepta medijskih sloboda odnosi se na kvalitet medijskih sadržaja za javnost. Iako se u istraživanju nećemo direktno baviti samim medijskim sadržajima, osvrnut ćemo se na pitanje kredibiliteta i kvaliteta medija u BiH, posebno u relaciji sa percipiranim stepenom odgovornosti u korištenju medijskih sloboda. O pitanjima kredibiliteta novinarstva i odgovornosti s kojom novinari koriste medijske slobode promišljat ćemo u svjetlu uloge medija koja je potencijalno ugrožena u okolnostima višestrukih pritisaka na medije i novinare. Prema McQuailu, funkcije masovnih medija uključuju:

- konstantno nadgledanje događaja, ideja i osoba aktivnih u javnom životu, koje vodi do prenošenja informacija publici i do omogućavanja uvida u narušavanje moralnog i društvenog poretka,
- pružanje neovisne i radikalne kritike društva i njegovih institucija,
- ohrabrivanje i pružanje mogućnosti pristupa, izražavanja i participacije za onoliko aktera i glasova koliko je neopodno ili prikladno,
- doprinos zajedničkoj svijesti i identitetu i stvarnoj koherentnosti zajednice u cjelini, kao i grupa koje čine zajednicu (McQuail, 2000, str.161).

Iako ne možemo od svih medija očekivati da u jednakoj mjeri ili uopće vrše takvo definirane funkcije, one predstavljaju osnovne ideje o tome kako bi mediji trebalo da doprinose djelovanju demokratskog društva, i kreiraju analitički okvir u odnosu na koji možemo procjenjivati rad i ulogu medija u društvu.

3. Metodološki okvir

Istraživanje je bazirano na kvalitativnom metodološkom pristupu, koji uključuje sprovedbu dubinskih intervju sa predstavnicima ključnih grupa ispitanika, kao što su djelatnici medijskih kuća, predstavnici regulatornih tijela i institucija, agencija za sprovedbu zakona, nevladinih organizacije, kao i političari, članovi akademske zajednice. Sprovedena su ukupno 34 intervju, od čega dva intervju s direktorima medija, dva sa direktorima programa, i 15 intervju s urednicima i novinarima. Uz to, još troje ispitanika, koje smo prvenstveno intervjuirali kao pripadnike drugih kategorija,⁹ istovremeno su urednici i novinari (vidjeti Tabelu 1). Preostali obavljeni intervju uključuju po jedan intervju sa predstavnicima RAK-a, Vijeća za štampu, institucije Ombudsmena za medije FBiH, s četiri predstavnika nevladinog sektora, intervju s jednim predstavnikom akademske zajednice, s tri djelatnika javnih institucija, s jednim direktorom marketinške agencije, s jednim advokatom koji je učestvovao u sudskim procesima u kojima su učestvovali mediji, i s jednim predstavnikom udruženja novinara.

Uzorak je strukturiran tako da postoji značajna teritorijalna i etno-nacionalna distribucija u BiH, a obuhvaćeni su i ispitanici iz različitih medijskih organizacija (privatnih, javnih, radio, TV, štampanih medija, web-portala).

Rezultati primarnog istraživanja dopunjeni su sa podacima iz sekundarnih izvora, pri čemu su korišteni dostupni izvještaji i izvršena analiza stanja medijskih sloboda i preovlađujućih trendova u ovoj oblasti. Naknadno su obavljeni kratki neformalni razgovori sa šest ispitanika, od toga jedan sa predstavnikom novinarskih udruženja, jedan sa predstavnikom inspeksijskih organa, jedan sa djelatnikom zakonodavnog tijela, jedan sa predstavnicom Vijeća za štampu i dva sa novinarima i urednicima. Uz to, koristili smo inforemacije dobivene pismenim putem, na upite koje smo uputili različitim akterima, uključujući medije, istražne i sudske organe, jedno javno preduzeće, Vijeće za štampu i jednog novinara/urednika.

Tabela 1 – intervjuirani ispitanici prema sektoru djelovanja i entitetskoj distribuciji

	BiH	FBiH	Republika Srpska	Total
Predstavnici regulatornih tijela/Ombudsmena	2*	1	0	3
Direktori medija	0	1	1	2
Direktori programa/direktori direkcije	0	1	2	3
Urednici	0	5	4	9
Novinari	0	4	2	6
NVO	0	1	3**	4
Akademski djelatnici	0	0	1	1
Politički/javni zvaničnici	2	1	0	3
Predstavnici novinarskih udruženja	0	1*	0	1
Predstavnici marketniških agencija	0	1	0	1
Advokati	0	1	0	1
TOTAL	4	17	13	34

* Dva ispitanika koja pripadaju ovim kategorijama istovremeno su i novinari

**Jedna od ispitanica iz ove kategorije u isto vrijeme je i urednica radio-stanice.

9 Jednu osobu kao predstavnika regulatornog tijela, drugu kao predstavnika udruženja novinara, i treću kao predstavnika nevladine organizacije.

4. Zakonski i institucionalni okvir za zaštitu slobode govora i slobode medija u BiH

Sloboda govora je u Bosni i Hercegovini definirana u okviru ustavne materije, važećih međunarodnih sporazuma i specifičnih zakonskih normi. Ustavne odredbe na nivou BiH i oba entiteta uključuju i zaštitu slobode izražavanja (Član II/3h Ustava BiH, član II/A2 Ustava FBiH i Član 32 i 34 Ustava RS-a). Tako član II/3h Ustava BiH, u dijelu koji se tiče slobode izražavanja, glasi: *Sva lica na teritoriji BiH uživaju ljudska prava i slobode iz stava 2 ovog Člana*, što uključuje i slobodu izražavanja.¹⁰

Sloboda govora garantirana je i međunarodno-pravnim dokumentima, poput Međunarodnog sporazuma o građanskim i političkim pravima¹¹ i Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda¹² (u daljem tekstu Evropska konvencija), koji su navedeni u državnom i entitetskim Ustavima u BiH, kao dokumenti direktno primjenljivi u BiH.¹³ U članu II/2 Ustava BiH se ističe da su odredbe Evropske konvencije direktno primjenjive u BiH. U članu III/3b Ustava BiH također stoji da su opća načela međunarodnog prava integralni dio pravnog poretka u BiH.¹⁴

Treća skupina normi jesu specifični zakoni i odredbe koje se tiču medijskih sloboda. Vezano za elektronske medije, zaštita slobode izražavanja i različitosti mišljenja, kao i razvoj profesionalnog i održivog RTV-sektora oslobođenog političke kontrole i manipulacije su principi definirani Zakonom o komunikacijama (Član 4).¹⁵ Također, Zakonom o javnim RTV-sistemu BiH,¹⁶ Članom 4, garantirana je uređivačka neovisnost i institucionalna autonomija javnih RTV-servisa (BHRT, FTV i RTRS). Osim toga, ona je garantirana i načinom izbora generalnog direktora i upravnog odbora.¹⁷ RTV-sektor regulira Regulatorna agencija za komunikacije (u daljem tekstu RAK), tijelo čija je nezavisnost garantirana finansijskom

10 Slično se u Članu II/a2 Ustava Federacije BiH navodi: „Federacija će osigurati primjenu najvišeg nivoa međunarodno priznatih prava i sloboda... (1)sve osobe na teritoriji Federacije uživaju prava na: 1) osnovne slobode: slobodu govora i štampe“; Ustav Republike Srpske, Član 32 preciznije definira slobodu medija u komentiranju rada javnih organa: „Građani imaju pravo javno iznositi mišljenje o radu državnih i drugih organa i organizacija, podnositi im predstavke, peticije i prijedloge i na njih dobivati odgovor...“

11 The International Covenant on Civil and Political Rights (Međunarodni sporazum o građanskim i političkim pravima, Član 19), tekst dostupan na: <http://www.bayefsky.com/treaties/ccpr.php>.

12 Vidjeti više u Ljudska prava u BiH, 2008. str. 31-41.

13 The European Convention on Human Rights, 1950, Član 10, dostupno na: <http://www.hri.org/docs/ECHR50.html>.

14 U kontekstu zaštite slobode izražavanja relevantna je i Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, preciznije, Član 19. (The Universal Declaration on Human Rights, 1948), koja spada u domen običajnog prava. Tekst Deklaracije dostupan na: <http://www.un.org/en/documents/udhr/index.shtml#a19>.

15 Službeni glasnik BiH, br. 31/03 i 75/06.

16 Službeni glasnik BiH, br. 78/05 i 35/09.

17 Uređivačka nezavisnost javnih emitera garantirana je i finansijskom nezavisnošću, s obzirom da se za redovnu produkciju programa ne mogu dobiti državne subvencije. Finansiranje se bazira na RTV-taksi i na reklamiranju i sponzorstvu. Državna sredstva mogu biti usmjerena na konstrukciju transmisiona mreže, potrebe programskih projekata od izuzetne važnosti za BiH, za troškove satelitskog emitiranja, za zaštitu arhiva. Vidjeti više u: Jusić, 2006, str. 261-263.

nezavisnošću, načinom imenovanja generalnog direktora i članova Vijeća RAK-a.¹⁸ RAK ima izvršne ovlasti i mogućnost sankcija za nepoštivanje odredbi vezanih za elektronske medije.

Kodeksi i pravila RAK-a definiraju programske principe. Tako Kodeks o emitiranju radio-televizijskog programa¹⁹ definira osnovne principe programskih sadržaja elektronskih medija, uvjete za osiguravanje prava na slobodu izražavanja i opće²⁰ i posebne programske standarde.²¹

Prema tome, navedenim zakonima i normama osigurani su strukturalni uslovi medijskih sloboda, u smislu preduslova neovisnosti elektronskih medija. Međutim, u uslovima u kojima je finansijska samoodrživost javnih RTV-servisa upitna zbog problema sa naplatom RTV-takse i slabim oglašivačkim prihodima, te u kojima postoji 15 javnih TV-stanica i 65 javnih radiostanica finansiranih iz budžeta općinskih i kantonalnih vlada,²² pri čemu su privatni mediji finansijski ovisni o ključnim oglašivačima, a RAK (kao što ćemo vidjeti u kasnijim poglavljima) izložen određenim pritiscima, postoje značajne sumnje u stepen u kojem je uređivačka neovisnost medija ostvarena u praksi.

Sektor štampanih medija je oslobođen institucionalnog utjecaja na uređivačku politiku i zasnovan je na samoregulatornom principu. Profesionalni standardi su usvojeni u sklopu Kodeksa za štampu, koje implementira nevladina organizacija, Vijeće za štampu.²³ Vijeće za štampu nema direktne izvršne ovlasti, ali može sugerirati štampanim medijima da u određenim slučajevima omoguće pravo na odgovor, da objave ispravku ili izvinjenje.

Rezultati istraživanja pokazuju da na normativnom nivou postoji zaštita medijskih sloboda. Zakonski okvir za zaštitu slobode izražavanja i slobode medija uglavnom je ocijenjen kao napredan i usklađen sa najvišim međunarodnim standardima (vidjeti npr. Haraszti, 2007), što potvrđuju i ocjene intervjuiranih ispitanika. Međutim, u praksi postoje manji ili veći problemi u implementaciji zakonskih odredbi. Istraživanje pokazuje kako intervjuirani ispitanici, uključujući i novinare i urednike, smatraju da su upoznati sa odredbama koje se tiču slobode govora u mjeri koja je potrebna za njihov rad. Međutim, poznavanje ustavnih odredbi, međunarodnih konvencija i zakonskih odredbi koje štite slobodu govora, ispitanici pretežno ne smatraju jako značajnim za rad novinara. S druge strane, nekoliko ispitanika navodi da nedostatak informacija o zakonskim odredbama kao i manjak njihovog korištenja kod novinara, umanjuje njihove pozitivne efekte. Rezultati istraživanja sugeriraju da ritam svakodnevnog rada u novinarstvu onemogućava novinare da se češće pozivaju na zakone. Intervjuirani novinari i urednici se na ove zakone pozivaju po potrebi, najčešće u slučaju istraživačkih priča. Jedan od njih navodi da se uopće ne poziva na zakone, a njih četvero da se na zakone pozivaju svakodnevno (N=15 intervjuiranih novinara i urednika + 3 novinara i

18 Tako je u Zakonu o komunikacijama, Član 36, definirana neovisnost RAK-a u donošenju odluka; također, Zakon o finansiranju institucija BiH, Član 9, definira da Vijeće ministara, koje odobrava godišnji budžet RAK-a, predloženi budžet ne može smanjiti za više od 20 procenata. Vidjeti više u: Jusić, 2006, str. 260-261.

19 Tekst Kodeksa dostupan na stranici RAK-a:
<http://www.rak.ba/bs/legal/rules-codes/broadcast/codes/default.aspx?cid=4796>.

20 Poput pristojnosti, nepristrasnosti, zabrane govora mržnje, objavljivanja lažnih materijala, pornografije itd.

21 Kojima se reguliraju pitanja vezana za religijske programe, izvještavanje o sudskim procesima, paranormalnim sposobnostima, okultnim radnjama, alternativnoj medicini itd.

22 Njihova privatizacija se pokazala problematičnom zbog neusklađenosti zakonskih odredbi o privatizaciji na različitim administrativnim nivoima, kao i zbog nedostataka volje da se privatizacija sprovede, dijelom usljed nastojanja da se osigura opstanak takvih medija u nesigurnom medijskom tržištu, ali još vjerovatnije usljed motiva kantonalnih i općinskih vlasti da zadrže određenu kontrolu nad tim medijima. Vidjeti više u: Jusić, „Mediji u demokratskom društvu“, 2005.

23 UKljučujući tačno i fer izvještavanje, uredničku odgovornost, mogućnost odgovora, zaštitu privatnosti, zaštitu maloljetnika, zabranu diskriminacije i huškanja, itd. Tekst kodeksa dostupan na web-stranici Vijeća za štampu: <http://www.vzs.ba/ba/?ID=2>.

urednika svrstanih u druge kategorije ispitanika + 2 novinara/urednika kontaktirana telefonskim putem). Intervjuirani ispitanici pritom daleko najčešće navode da se pozivaju na Zakon o slobodi pristupa informacijama (u daljem tekstu ZOSPI).

Rezultati također pokazuju da je za neke novinare poznavanje i djelovanje u okvirima zakonskih ograničenja slobode govora, u smislu kodeksa i pravila RAK-a, značajno za elektronske medije, a poznavanje i djelovanje u skladu sa Zakonom o zaštiti od klevete također važno kako bi se izbjegle potencijalne tužbe. Zanimljivo je da u ovom kontekstu niko od ukupno šest novinara i urednika angažiranih u štampanim medijima, na pitanja o pozivanju na zakonske i druge odredbe, ne navodi da se u radu pozivaju i djeluju u skladu sa Kodeksom za štampu.

Odgovori ispitanika također upućuju na zaključak da nedostatak relevantnih analiza primjene zakona koji se tiču medijskih sloboda i nepostojanje sudske prakse, koja bi pokazala pozitivne primjere procesuiranja kršenja ovih zakona, kao i generalno odsustvo javne debate o pitanjima vezanim za medijske slobode, onemogućava iskorištavanje punih potencijala zakonskog okvira.

Indikator nedostataka u implementaciji normi koje se tiču medijskih sloboda jeste i činjenica da je u izvještaju o medijskim slobodama Reporters Without Borders, u 2009. godini BiH zauzimala 39. poziciju prema procjeni stanja medijskih sloboda (među ukupno 175 zemalja). Iako takav rang pokazuje izvjestan napredak u odnosu na 2002. godinu kada je BiH zauzimala 43. poziciju, činjenica da je u 2004. i 2006. godini zauzimala 21. i 19. poziciju, pokazuje da postoji negativan trend posljednjih godina u pogledu implementacije zakonskih i društvenih normi i ostvarenja medijskih sloboda.²⁴ Isto tako, izvještaji o održivosti medija (MSI, IREX, 2001–2009)²⁵ pokazuje da je nakon trenda poboljšanja stanja u medijskom sektoru od 2001. godine, u Bosni i Hercegovini tokom posljednjih nekoliko godina došlo do izvjesnog pogoršanja stanja u medijskom sektoru, uključujući i poštivanje medijskih sloboda.

10

Zakon o zaštiti od klevete

Odgovornost medija za iznošenje neistinitih informacija, tj. u slučaju klevete u medijskim sadržajima, predviđeno je Zakonima o zaštiti od klevete na entitetskim nivoima.²⁶ Pitanje klevete ranije je bilo regulirano u domenu krivičnog prava, ali je ovim zakonima 2003. dekriminalizirano i premješteno u domen građanskog prava, što se smtralo značajnim napretkom u pogledu zaštite slobode govora.²⁷ U skladu s novom regulativom više nisu moguće zatvorske kazne za novinare.

Pitanje tužbi protiv medija za klevetu, u kontekstu ovog istraživanja, je posmatrano u smislu moguće zloupotrebe Zakona o zaštiti od klevete, kao sredstva pritisaka na medije, s jedne strane, ali i u kontekstu velikog broja tužbi, kao mogućeg indikatora čestih praksi iznošenja neistinitih informacija i nepoštivanja profesionalnih normi, s druge strane.

Treba napomenuti da se u uvodnom dijelu ovog zakona napominje se da se pravo na slobodu izražavanja primjenjuje i na ona izražavanja "koja mogu uvrijediti, šokirati ili

24 Press Freedom Index, Reporters without borders (Index slobode medija, Reporteri bez granica). Podaci dostupni na: <http://www.rsf.org/en-classement298-2002.html>; vidjeti također BiH 2009 Progress report, str. 52.

25 Izvještaji dostupni na: http://www.irex.org/programs/MSI_EUR/index.asp.

26 Službeni glasnik Republike Srpske, br. 37/01; Službene novine Federacije BiH, broj 59/02, 19/03 i 73/05.

27 U evropskim zemaljama postoji trend dekriminalizacije klevete, ali više na nivou sudske prakse, gdje se novinarima sudi u parničnim postupcima, a kazne zatvora za novinare su u posljednje dvije decenije bile izrežene samo za dva novinara u Poljskoj i Mađarskoj prije pristupa EU. Radi usporedbe sa regulacijom klevete u BiH vidjeti npr. Halilović, Mehmed, „Kleveta u evropskim zakonima: Najviše štite kraljeve, a ponegdje i naciju i zastavu“, 2005.

uznemiriti", kao i da je definirana obaveza da se odredbe ovog zakona tumače „tako da se u najvećoj mjeri osigura princip slobode izražavanja“ (Član 2 u RS-u; i Član 3 u FBiH). Zakonom se definira odgovornost novinara, ukoliko su namjerno ili iz nepažnje iznijeli neistinite činjenice. Čak i u slučaju da su objavljene informacije neistinite, novinari mogu zasnivati odbranu na dokazivanju da su imali opravdane razloge da vjeruju da su iznesene činjenice istinite, da su koristili višestruke izvore, da su tražili mišljenje osobe o kojoj su pisali/izvještavali, itd. Jedan od dokaza dobronamjernosti može biti naknadno objavljeni demanti.

Analiza teksta zakona, kao i ocjene intervjuiranih ispitanika, pokazuju da je sam Zakon o zaštiti od klevete definiran na izbalansiranom stavu koji istovremeno podstiče medijske slobode, ali ih i ograničava u slučajevima nemara ili namjernog objavljivanja informacija koje narušavaju pravo na ugled i privatnost fizičkih i pravnih lica.

Međutim, kako izvještavaju dva naša ispitanika, prelazak u sferu građansko-prvnih procedura rezultirao je povećanim brojem tužbi i velikim brojem presuda protiv medija. Tako je u toku početne dvije i po godine primjene Zakona o zaštiti od klevete kantonalnim i općinskim sudovima stiglo skoro 350 tužbi, što je bilo trostruko više nego u periodu od dvije-tri godine prije donošenja ovog zakona (Halilović, „Primjena novog zakona o zaštiti od klevete“, 2005). U 2009. godini, u toku prvih 10 mjeseci je samo u Općinskom sudu u Sarajevu podneseno više od 450 tužbi za klevetu („Start“, 17.11.2009, str. 18). Takvi podaci mogu biti pokazatelji čestog kršenja novinarskih normi, ali i moguće zloupotrebe ovog zakona, u smislu ograničavanja medijskih sloboda.²⁸

Među intervjuiranim ispitanicima manji je broj onih koji imaju direktna iskustva koja mogu okarakterizirati kao zloupotrebu Zakona o zaštiti od klevete u cilju vršenja finansijskog, psihološkog pritiska, ali i narušavanja kredibiliteta medija u javnosti, a u interesu lica koja podnose tužbu.

Kao najčešći podnosioci tužbi navode se politički i drugi društveni akteri. Uz to, često su podnosioci tužbi i uposlenici konkurentskih medija.²⁹

Pritom se nerijetko zaobilazi mogućnost medijacije regulatornih tijela i objavljivanja demanta (po odluci Žalbene komisije Vijeća za štampu), a direktno se podnose sudske tužbe.³⁰ Kako navodi Dražen Zubak, Žalbena komisija Vijeća za štampu godišnje primi nešto manje od 100 žalbi, od kojih se 30-tak njih, kako navodi Mehmed Halilović (2005), odnosi na žalbe vezane za klevetu, dok ih sudovi primaju stotine. Takvi indikatori pokazuju da potencijali samoregulacije u štampanim medijima nisu u punoj mjeri iskorišteni u pogledu procesuiranja žalbi za klevetu. Osim toga, nepoštivanje odluka Vijeća za štampu u određenim slučajevima kada se takve žalbe i procesuiraju u okviru ovog tijela, pokazuje da sami novinari nisu u dovoljnoj mjeri posvećeni promoviranju sistema samoregulacije. Međutim, izvršna direktorica Vijeća za štampu navodi da postoji tendencija sve većeg prihvatanja samoregulatornog sistema unutar zajednice, kao i sve veća praksa djelatnika sudova da ukazuju na mogućnost medijacije Vijeća za štampu u slučaju žalbi na medijske sadržaje, prije razmatranja sudskih tužbi za klevetu (Ljiljana Zurovac, telefonski razgovor, 15.02.2010).

I pored svega, rezultati istraživanja sugiraju da postoji značajan napredak u sudskim procesima vezanim za tužbe za klevetu, prije svega kada je riječ o procjeni duševne boli. Dok se u početnoj sudskoj praksi duševna bol podrazumijevala po automatizmu, danas se ona

28 Kao što sugerira Halilović, Mehmed, „Primjena novog zakona o zaštiti od klevete...“, 2005; također vidjeti web-stranicu Vijeća za štampu i komentare o kršenju Kodeksa za štampu, kao i CCRP BiH State Report, 2005.

29 Tako izvještava četvero ispitanika.

30 Faruk Borić, predsjednik Upravnog odbora Vijeća za štampu/zamjenik glavne i odgovorne urednice „Oslobođenja“.

procjenjuje u svakom pojedinačnom slučaju. Nadalje, značajan napredak je postignut u smislu smanjenja visine naknada za naneseu duševnu bol.

Tako Dražen Zubak, advokat koji je zastupao medije u brojnim tužbama za klevetu, navodi kako o zloupotrebi ovog zakona na nivou donesenih presuda nije moguće govoriti, budući da postoje presude i u korist i na štetu medija.

Intervjuirani ispitanici koji imaju iskustava sa tužbama za klevetu navode konkretne nedostatke u samim sudskim procesima vezanim za tužbe za klevetu, a ti nedostaci se odnose na:

- Još uvijek visoke naknade za naneseu duševnu bol (naročito u usporedbi s visinama naknada u drugim slučajevima)³¹
- Mogućnost naknadnog dokazivanja duševne boli, i nekoliko godina nakon objavljivanja informacija koje su predmet tužbe
- Nepostojanje jasno definiranih kriterija za vještačenje
- U nekim slučajevima nedovoljna kompetentnost i zainteresiranost sudija
- U pojedinim slučajevima, kako navode dvoje uposlenika medijskih kuća, presude protiv medija budu izrečene čak i u slučajevima kada novinar nije imao lošu namjeru i nije mogao znati da izjava drugog lica, pa čak i zvanični dokument institucije, na kojem se zasnivaju objavljene informacije, nisu bili istiniti³²
- Dugotrajnost postupka i pojava da se ročišta ne zakazuju uvijek prema redosljedu podnošenja tužbi³³

Veći dio tužbi spomenutih tokom intervjuja odnosi se na sadržaje štampanih medija,³⁴ pri čemu se kao faktor koji umanjuje potencijalni broj tužbi za elektronske medije navodi razvijenost praksi procesuiranja žalbi od strane RAK-a.³⁵

Vladimir Trišić, direktor RTV BN, navodi da je protiv ove televizijske stanice pokrenuta jedna tužba za klevetu. Ono što on smatra problematičnim jeste da je tužba bila vezana za iskaz gledatelja u toku otvorenog kontakt-programa i nije bila vezana za propuste novinara, a da je RTV BN isplatila naknadu za duševnu bol od 8 000 KM. Trišić smatra da slične tužbe i presude ograničavaju slobodu medija u smislu da novinari izbjegavaju teme i tipove programa koji bi nosile rizik od podnošenja tužbi za klevetu, što može umanjiti i kvalitet i relevantnost medijskih sadržaja.

31 Tako Dražen Zubak, advokat, smatra da se novčane naknade za duševne boli, koje se kreću između 1000 i 10 000 KM, mogu smatrati neprimjerenim ukoliko se usporede sa drugim vidovima naknade štete (npr. naknada zbog ozbiljnih povreda u saobraćajnoj nesreći iznosi 7000-8000KM). Uz njega, još dva ispitanika iznose ocjenu o prevelikoj visini naknada, dok je Mirsad Behram, urednik portala RTV Mostar, smatra da bi naknade u slučaju utvrđene naneseu duševne boli trebale biti u većim iznosima, kako bi se promovirala veća odgovornost novinara.

32 Troje ispitanika navode da su imali takva iskustva. U tim slučajevima objavljene neistinite informacije zasnivale su se na: a. izjavi zvaničnika, b. zvaničnom dokumentu, c. bila je riječ o iskazu gledatelja u otvorenom kontakt-programu.

33 Takvi problemi identificirani su prvenstveno na osnovu razgovora sa Vildanom Selimbegović, glavnom i odgovornom urednicom „Oslobođenja“; Adijem Hadžiarapovićem, urednikom web-portala „Dnevnog avaza“ i Draženom Zubakom, advokatom.

34 Pet od ukupno dvadeset i tri djelatnika medija navodi da su imali iskustva s tužbama za klevetu, od čega dva uposlenika elektronskih medija navode da su imali po jedan takav slučaj, dok su preostalih troje djelatnika printanih medija bili više puta tuženi za klevetu.

35 Tako npr. Damir Đapo, glavni i odgovorni urednik RTV „Slon“, navodi da je ova RTV-stanica imala 4-5 slučajeva kada su informacije objavljene u ovom mediju bile predmetom razmatranja RAK-a, te da je zadovoljan načinom na koji je RAK tretirao ove žalbe i da medij nije bio pretjerano opterećen u toku tih procesa.

Na kraju, treba istaći da pored naknade za duševnu bol postoji praksa da se na inicijativu podnosioca tužbe zahtijeva i da se od medija protiv kojeg je izrečena presuda traži objava izreke presude za klevetu. Prema sugestijama ispitanika, mogućnost objavljivanja cijelog teksta presude u medijima nije iskorištena, što umanjuje i potencijalne pozitivne efekte sudskih procesa vezanih za klevetu.

5. Pritisци i napadi na novinare i medije u BiH

Pritisци na novinare prisutni su u različitim društvima, ali su posljedice takvih pritisaka naročito ozbiljne u okolnostima siromašnog oglašivačkog tržišta i postojanja velikog broja medija, lošeg ekonomskog statusa medija i novinara, te uz to i loše sigurnosne situacije. Pritisци na medije mogu dolaziti iz političkih, državnih, vjerskih i ekonomskih centara moći i kriminalnih krugova, a motivirani su nastojanjem ovih društvenih aktera da utiču na medijsko izvještavanje.

Takvi prisци i napadi imaju različite forme.³⁶ Neki od njih su otvoreni i uključuju prijetnje i fizičke napade protiv novinara ili javno prozivanje i negativno etiketiranje novinara i medija zbog njihovog rada. Drugi prisци su skriveni, a uključuju ekonomske, i nerijetko s njima povezane političke prisice na medije, poput ograničavanja budžetskih sredstava koji se upućuju javnim medijima, ili povlačenja reklama od kojih su mediji finansijski zavisni. Pritisци se mogu ostvarivati i na nivou direktnog utjecaja vlasnika i urednika na rad novinara u vidu cenzure, ili na nivou prilagođavanja samog novinara interesima vlasnika i urednika i s njima povezanih centara moći, u vidu autocenzure.

Napadi i prijetnje upućene novinarima i medijima posljednjih par godina u Bosni i Hercegovini su bili naročito intenzivni i učestali.³⁷ Prema podacima Linije za pomoć novinarima.³⁸ U toku 2008. godine broj prijavljenih slučajeva pritisaka i napada na novinare je udvostručen u odnosu na 2007. godinu i iznosio je 56 slučajeva. U toku 2009. godine registrirano je 40 napada na novinare i kršenja medijskih sloboda, koji uključuju 6 prijetnji smrću, te 17 verbalnih prijetnji i fizičkih napada na novinare i medije.

U izvještaju Ministarstva inostranih poslova SAD-a za 2008. godinu³⁹ navodi se da je opao nivo poštivanja slobode govora i štampe, te se posebno ističe da su mediji kritični prema djelovanju vlade postali meta odmazde institucija vlasti.⁴⁰

36 U BiH, primjeri bojkota BHRT-a od strane zvaničnika Vlade RS-a iz 2007. godine, optužbi SDS-a protiv RTRS-a za pristranost prema SNSD-u iz 2006, optužbe reis-ul-uleme Mustafe ef. Cerića protiv novinara FTV-a i „Oslobođenja“, itd. pokazuju da su prisutni snažni i neskriveni prisци različitih političkih i drugih društvenih subjekata na medije. Vidjeti npr. Halilović, Mehmed, „Politika, političari i mediji: neki vole bojkot, neki izazivaju bojkot“, 2007; vidjeti također izvještaj Linije za pomoć novinarima za 2008. godinu, na: <http://bhnovinari.ba/?ID=179>; vidjeti i primjere napada na novinare navedene u publikaciji „Ljudska prava u BiH“, 2008, str. 475-481.

37 Noviji slučajevi napada na novinare uključivali su i ekstremne primjere fizičkih napada na novinare, poput napada ispred Suda BiH („Oslobođenje“, 23. april 2009, str 6-7), nasrtaja automobilom zastupnika u Skupštini Unsko-sanskog kantona na troje novinara, 23. septembra 2009. („Oslobođenje“, 24. septembar 2009, str. 4); sprječavanja pristupa konferenciji u zgradi Vlade RS novinarki, koje je obrazloženo navodima da nije bila „primjereno odjevena“ („Nezavisne novine“, 25.09.2009. str. 2) Drugi primjeri, koji su dokumentirani u saopćenima Linije za pomoć novinarima, uključuju telefonske prijetnje, fizičke napade itd. (<http://www.bhnovinari.ba/>).

38 Servis u sklopu Udruženja BH novinara koji nudi pravnu pomoć i podršku novinarima.

39 Izvještaj o stanju ljudskih prava za 2008. godinu. dostupan na: <http://bosnian.sarajevo.usembassy.gov/ljudska-prava-2008.html>.

40 Posebno je izdvojen pritisak na javne emitere, prvenstveno politički prisци dužnosnika iz RS-a na BHRT. A osim toga je navedeno da je RTRS u velikoj mjeri zastupa stavove vladajuće stranke u RS-u, te da je prisutna pristranost prema Vladi RS-a i velikoj većini medija u RS-u. U Federaciji se također identifikira politička pristranost po etničkoj liniji, a u pojedinim medijima i pristranost prema određenim političkim strankama.

Rezultati istraživanja upućuju na zaključak da su različite vrste pritisaka na novinare i medije u BiH česte, čak i svakodnevn⁴¹, a većina novinara imaju iskustva sa određenim pritisacima usmjerenim na njih ili njihove kolege.⁴²

Ovim straživanjem smo identificirali nekoliko vrsta pritisaka, koji su različiti prema načinu na koji se vrše, motivima, kao i učestalosti:

- Fizički napadi na novinare, koji su najrjeđi vidovi pritisaka na novinare, ali najviše popraćeni u javnosti.⁴³
- Prijetnje (telefonske ili putem anonimnih pisama) zbog izvještavanja medija o „osjetljivim“ pitanjima. Ovakvi pritisci su, prema rezultatima primarnog istraživanja, najčešći, a dolaze iz različitih društvenih miljea. Verbalne prijetnje tako nerijetko dolaze iz kriminalnog miljea.
- Pritisci određenih političkih aktera i religijskih institucija, ili drugih društvenih aktera.⁴⁴ U istraživanju su, naprimjer, identificirana tri slučaja kada su pritisci na novinare imali formu optužbi za izdaju etno-nacionalnih interesa ili za neprijateljstvo novinara prema religijskim zajednicama.⁴⁵ U cjelini, pritisci mogu imati različite forme, bilo da se radi o:
 - a. Telefonskim pozivima i traženjima demanta,
 - b. Otvorenim tendencioznim reakcijama, javnim istupima, kritikama i saopćenjima usmjerenim protiv određenih medija,
 - c. Javnim napadanjem, vrijeđanjem, pa i govorom mržnje usmjerenim protiv određenih novinara,
 - d. Uskraćivanjem pristupa ili informacija novinarima,
 - e. Pojačanim finansijskim kontrolama, nenajavljenim inspekcijama,
 - f. Prisluškivanjem telefonskih razgovora i praćenjem novinara od strane vladajućih struktura, itd.
- Pritisci između pojedinih medija, u vidu otvorenih obračuna i međusobne negativne prezentacije u javnosti, kao i u vidu međusobnog pokretanja tužbi za klevetu. Takvi obračuni, uključujući učešće u sudskim procesima, bez obzira na

41 Oko polovine intervjuiranih ispitanika, od čega naročito značajan dio intervjuiranih novinara, urednika i direktora medija, navode da su različiti pritisci na medije svakodnevni.

42 Samo tri intervjuirana djelatnika medijskih kuća navode da nisu imali takva iskustva.

43 Tako na području Centra javne bezbjednosti Banja Luka (CJB BL), u prvih 11 mjeseci 2009. godine jedini registriran napad na novinare odnosio se na narušavanje javnog reda i mira koji su prouzrokovali navijači prilikom održavanja fudbalske utakmice u Prnjavoru, kada je dotični navijač bacio plastičnu bocu na kameru novinara lokalne tv-kuće K3, a novinar je uzvatio navijaču verbalnim uvredama. Protiv oba lica podnesen je zahtjev za pokretanje prekršajnog postupka Osnovnom sudu u Prnjavoru, ali je sud obustavio postupak (CJB BL, dopis, 15.12.2009).

44 Primjer takvog pritiska identificiran tokom istraživanja jeste slučaj u kojem je jedna vjerska institucija u BiH pokušala uticati na sve oglašivače da povuku reklame iz medija u kojem djeluje jedna od naših ispitanica. Damir Đapo, glavni i odgovorni urednik RTV „Slon“ navodi primjer u kojem je politički zvaničnik jednom prilikom ušao u redakciju i verbalno napao novinarku. Kao ekstreman primjer pritiska institucija vlasti, Dunja Mijatović, direktorica sektora za emitiranje RAK-a, navodi „crnu listu“ nepoželjnih osoba za medije u RS-u, što ona ocjenjuje povratkom na inkvizicijske metode „lova na vještice“, a naročito poraznim smatra to što su dva printana medija iz RS-a objavili taj proglas, te i sami poslužili kao posrednik u vršenju svojevrsnog pritiska na medije i na civilno društvo.

45 O takvom slučaju javnih optužbi za islamofobiju izvještava Vildana Selimbegović. Također, Željka Mihaljević, naknadno kontaktirana telefonskim putem, navodi da je imala slučaj pritisaka u vidu letaka kojim se optužuje za izdaju nacionalnih interesa, a intervjuirani Dario Pušić navodi slučaj sličnih optužbi koje su mu upućene 2000. godine telefonskim putem.

njihov ishod, predstavljaju dodatno opterećenje, u smislu utrošenog vremena, psiholoških efekata i posljedica po percepciju kredibiliteta medija u javnosti.

- Pritisци koje čine različiti društveni akteri, uključujući političke i ekonomske, putem mehanizama koji se zasnivaju na finansijskoj ovisnosti medija o određenim centrima moći, odnosno finansijskoj ovisnosti novinara o angažmanima u tim medijima:
 - a. Zagovaranje otkazivanja ugovora sa medijima od strane oglašivača (prvenstveno za komercijalne medije),
 - b. Uslovljavanja iznosa budžeta za javne medije,
 - c. Podnošenje tužbi za klevetu,
 - d. Intervencija različitih društvenih aktera preko urednika i vlasnika medija mogu vršiti pritisak na novinare, kako bi medijske sadržaje podredili interesima tih društvenih aktera. Takav uticaj na novinare može se ostvarivati putem:
 - cenzure od strane urednika i vlasnika medija
 - Implicitnih rizika za novinare (ili otvorenih prijetnji) i autocenzure koju čine novinari kako bi izbjegli rizike i konformirali se sa interesima tih društvenih aktera,
 - e. Pokušaji potkupljivanja novinara za zagovaranje interesa određenih društvenih struktura.

Naprimjer, slučajevi iz kategorije javnih uvreda upućenih novinarima uključuju uvrede upućene novinarkama zasnovane na spolnim ulogama, kao i napade na ličnost novinara po različitim drugim osnovama. Međutim, kako sugeriraju ispitanici, većina pritisaka na medije i novinare ostaje skrivena od očiju javnosti.

Usljed očekivanih pritisaka različitih vrsta, postoji dilema novinara i urednika da li uopće objaviti određene informacije ako to povlači različite društvene, sigurnosne i finansijske rizike za medijsku kuću i novinare, i ako to povlači rizike da novinar bude označen kao: „alkoholičar, narkoman, lezbejka... islamofob?“ (Faruk Borić, predsjednik Upravnog odbora Vijeća za štampu i zamjenik glavne i odgovorne urednice „Oslobođenja“).

Pritisци na RAK

Iako je nezavisnost Regulatorne agencije za komunikacije (RAK) formalno-pravno zagarantirana Zakonom o komunikacijama BiH, agencija se u praksi suočava sa različitim političkim i finansijskim pritiscima. Politički motivi doveli su do blokiranja nezavisnog postupka izbora generalnog direktora RAK-a od strane Vijeća ministara BiH. Nominiranje članova Vijeća, koje je trebalo biti završeno u aprilu 2009. također nije riješeno (BiH 2009 progress report, str. 52). Time je odgođeno usvajanje nekoliko odluka koje je pripremio RAK, umanjeni su administrativni kapaciteti RAK-a, te je ometana dalja podrška RAK-a razvoju sektora elektronskih medija. Također se takvim političkim pritiscima narušava ugled RAK-a unutar sektora i u generalnoj javnosti (Vidjeti Halilović, „Disciplining Independent Regulators“, 2008; također BiH 2009 progress report, str. 52).

Dunja Mijatović, direktorica Sektora za emitovanje RAK-a, uz već navedene, institucionalne pritiske, navodi da se pritiscima mogu smatrati i javne reakcije, prije svega političkih, ali i drugih društvenih aktera na odluke i rješenja koja RAK donosi, iako je jedini legitiman način preispitivanja odluka RAK-a zapravo putem Suda BiH. Naročito

problematičan u pogledu neovisnosti RAK-a jeste novodoneseni Zakon o ministarstvima i drugim organima uprave BiH, usvojen 30. decembra 2009. godine, kojim se RAK tretira kao upravna organizacija, što znači da se stavlja pod ingerenciju Vijeća ministara BiH, koje bi imalo ovlasti da imenuje i smjenjuje direktora RAK-a, usvaja ili odbacuje izvještaje i programe aktivnosti RAK-a („Dani“, 19.02.2010). Na sjednici Ustavnopravne komisije u Predstavničkom domu Parlamenta BiH, održanoj 23.02.2010. godine,⁴⁶ odlučeno je da će s ciljem izmjena i dopuna ovog zakona biti upućen dopis Ministarstvu pravde. Ostaje da se vidi da li će takvi procesi dovesti do izmjene odredbi Zakona kojima se ugrožava neovisnost RAK-a.

Pritisci ili odsustvo podrške Vijeću za štampu

Prema informacijama koje su dali predstavnici Vijeća za štampu (u daljem tekstu Vijeće), ovo tijelo nije doživljavalo direktne političke pritiske, ali je bilo posrednih kritika Vijeća od strane određenih društvenih aktera, prenesenih u medijskim sadržajima (Ljiljana Zurovac, izvršna direktorica Vijeća, telefonski intervju 15.02.2010). Najteži pritisci na Vijeće ipak dolaze od strane članova profesionane zajednice. Takvi pritisci uključuju neplaćanje članarine,⁴⁷ iako njen iznos ne bi trebalo da predstavlja značajno opterećenje za budžet medija. Stoga se takvi postupci mogu u određenim slučajevima posmatrati kao politički motivirani, ili kao rezultat nedostatka volje za podrškom samoregulatornom sistemu (Faruk Borić, predsjednik Upravnog odbora Vijeća). Potrebno je također spomenuti i novije slučajeve zamrzavanja članstva „Dnevnog avaza“ i istupanja „Novog reportera“⁴⁸ iz Vijeća za štampu. Drugi pomenuti slučaj izvršna direktorica Vijeća nije protumačila kao bilo kakav pritisak, jer ni na koji način ovaj medij nije pokušao uticati na rad Vijeća za štampu. S druge strane, izvršna direktorica smatra da su iz „Dnevnog avaza“ postojali određeni pritisci, jer je bilo riječ o zamrzavanju članstva nakon razmatranja žalbi protiv ove medijske kuće pred Žalbenom komisijom Vijeća.⁴⁹ U svakom slučaju, takvi postupci se mogu posmatrati u svjetlu nedostatka volje pojedinih pripadnika profesionalne zajednice za jačanjem samoregulatornog sistema. Izvršna direktorica Vijeća za štampu međutim navodi da postoji napredak i da se izvan navedenih pokušaja pritisa samoregulatorni sistem sve više prihvata, prije svega jer urednici shvataju da je bolje poštivati medijacijske procedure Vijeća nego sudjelovati u

46 Podaci dostupni na web-stranici Ustavnopravne komisije Predstavničkog doma Parlamentarne skupštine BiH: <http://www.parlament.ba/vijesti/1/0/1417.html>

47 Prema informacijama koje je dala izvršna direktorica, u 2009. godini 2 od 12 članova Vijeća za štampu nisu uplatili članarinu.

48 U maju 2009. godine „Novi reporter“ iz Banje Luke je istupio iz članstva VZŠ. Kao dva ključna razloga za to, „Novi reporter“ navodi: 1. prisustvo predstavnika Vijeća za štampu Kosova na regionalnoj konferenciji održanoj u Sarajevu (što je doživljeno kao politizacija rada VZŠ-a, iako je Vijeće sa Kosova primljeno u Alijansu nezavisnih Vijeća za štampu Evrope – AIPCE) i 2. nemoć Vijeća za štampu da pritužbe na rad printanih medija prebaci iz pravosudne u samoregulatornu sferu, što je dovelo do finansijskih opterećenja zbog naknada za „duševnu bol“ i potrebe za racionalizacijom sredstava, uključujući i članarinu koju podrazumijeva VZŠ (pismeni odgovor, 11.02.2010).

49 Članstvo je zamrznuto u 2009. godini, nakon što je Žalbena komisija Vijeća pristala da razmatra žalbe Muje Selimovića, inače, vlasnika „Oslobođenja“, na niz tekstova objavljenih u „Dnevnom avazu“. Izvršna direktorica Vijeća za štampu smatra da se zamrzavanje članstva zbog djelovanja Žalbene komisije može smatrati pokušajem ugrožavanja neovisnosti ovog tijela. S druge strane, glavni i odgovorni urednik Dnevnog Avaza smatra da su razlozi za zamrzavanje članstva bili opravdani, te navodi da su pomenute žalbe razmatrane pred Žalbenom komisijom bile „nepotpune i zastarjele“, a da su kasnije postojale manipulacije u pojedinim medijima s odlukama Vijeća, na koje Vijeće nije reagiralo (Sead Numanović, pismeni odgovor, 10.02.2010). Ljiljana Zurovac, izvršna direktorica Vijeća ipak navodi da su ispoštovane sve procedure u razmatranju žalbi. Također, ona navodi da „Dnevni avaz“ nije objavio donesene odluke Žalbene komisije, a da je objavljivanje tih odluka u drugim medijima bilo moguće, s obzirom da su odluke javne i dostupne svima. Ona također navodi da su oko dva mjeseca prije zamrzavanja postojala nastojanja predstavnika „Dnevnog avaza“ da se za predsjednika Upravnog odbora po drugi put uzastopno imenuje predstavnik iz „Dnevnog avaza“, što se također može smatrati svojevrsnim pritiskom, s obzirom da takva praksa nije bila prihvatljiva (Ljiljana Zurovac, 15.12.2010).

sudskim procesima. Međutim, objavljivanje odluka Žalbene komisije u štampanim medijima još uvijek nije redovna praksa (Ljiljana Zurovac, telefonski razgovor, 15.02.2010).

Istražno i sudsko procesuiranje prijetnji i napada na novinare

Policijska zaštita se među intervjuiranim ispitanicima smatra najvažnijom u slučajevima doživljenih prijetnji i napada. Većina intervjuiranih novinara nisu bili u situaciji da traže pomoć policijskih organa, pa nemaju direktnog uvida u efikasnost podrške. Ipak, preovladava ocjena da policijski organi formalno korektno obave svoj dio posla u slučaju napada i prijetnji novinarima, izvrše uviđaj i u nekim slučajevima pruže policijsku zaštitu. Također, postoje pozitivni primjeri policijskog procesuiranja napada na novinare, kao što je policijska pratnja dodijeljena Bakiru Hadžiomeroviću, uredniku „60 minuta“ Federalne televizije. U pismenom odgovoru Hadžiomerović navodi da je zadovoljan policijskom pratnjom i načinom na koji su policijski organi MUP-a KS procesuirali slučaj.

Dragan Mioković, šef Ureda policijskog komesara MUP-a Kantona Sarajevo, navodi da je procesuiranje prijavljenih napada na novinare koje je proveo ovaj organ, rezultiralo „čitavim nizom konkretnih aktivnosti“⁵⁰ kantonalne policije, uz konsultacije sa nadležnim tužilačkim i sudskim organima (pismeni odgovor, 08.02.2008).

Rjeđe su negativne ocjene rada policijskih organa.⁵¹ Jednu od primjedbi iznosi Lejla Bičakčić, direktorica Centra za istraživačko novinarstvo (CIN), navodeći primjer slučaja u kojem je policijskim organima prijavljena prijetnja smrću upućena novinarima CIN-a, ali policija nije poduzela nikakve mjere.. U konkretnom slučaju nije bilo negativnih posljedica, ali se takvim tretmanom policije povlači pitanje adekvatnosti kriterija za procjenu opasnosti kojoj su izloženi novinari kojima su upućene prijetnje. Dragan Mioković (MUP KS-a) navodi da o svakom prijavljenom djelu policijski organi u saradnji sa tužiocima donose individualnu procjenu u skladu sa dostupnim saznanjima o djelu, žrtvi, motivima izvršioca, te da se poduzimaju potrebne mjere s ciljem otklanjanja prijetnje. On također napominje da postoji mogućnost žalbe u slučaju nezadovoljstva načinom rada policijskih djelatnika, koja se upućuje Odjeljenju za unutrašnje istrage MUP-a KS, koji djeluje unutar Jedinice za profesionalne standarde.

Međutim, nekoliko ispitanika navodi da istrage slučajeva prijetnji, pritisaka i napada na novinare najčešće ne rezultiraju otkrivanjem i sudskim procesuiranjem počinitelja, bilo zbog nedostatka volje, nedostatka kapaciteta, različitih pritisaka, ili neefikasnosti istražnih i sudskih organa.

Tako i jedan od intervjuiranih novinara navodi da je prije dvije-tri godine podnio krivičnu prijavu pred Kantonalnim tužilaštvom Sarajevo zbog prijetnji koje je uputio jedano policijski zvaničnik, ali da još uvijek nije otvorena nikakva istraga povodom te tužbe.

Također, presude protiv osoba koje su vršile pritiske, prijetnje i napade na novinare su rijetke, a sa postojećim presudama veći dio intervjuiranih ispitanika nije upoznat.⁵²

50 Pritom navodi da je u proteklm dvjema godinama u ovom policijskom organu procesuirano šest slučajeva u kojima su mediji ili njihovi uposlenici bili žrtve različitih krivičnih djela. Četiri djela su „rasvijetljena“ (tri djela ugrožavanja sigurnosti, tj. upućenih prijetnji i jedno krivično djelo krađe) za jedno djelo (upućenih prijetnji) operativni materijal je ustupljen u nadležnost drugom kantonalnom MUP-u, a jedan slučaj aktiviranja ručne bombe u blizini objekta medijske kuće u decembru 2008. godine je u fazi istrage.

51 Kenan Čerimagić, urednik informativnog programa NTV „Hayat“, navodi i primjer procesuiranja jednog slučaja sa bačenim eksplozivnim napravama u dvorište zgrade u kojoj je smještena informativna redakcija NTV „Hayata“, a za koji navodi da nisu poduzete sve potrebne radnje na otkrivanju počinitelja.

52 Četiri ispitanika navode primjer presude izrečene protiv zastupnika u Parlamentu BiH zbog fizičkog onemogućavanja pristupa novinarima FTV-a konferenciji za novinare u organizaciji Kantonalnog vijeća Stranke za BiH u Bihaću; drugi slučaj koji navode trojica ispitanika odnosi se na izrečenu presudu od 2 godine i 4 mjeseca, za nasilničko ponašanje nad novinarkom i još jednom osobom ispred Suda BiH.

No, presuda ipak ima. Navest ćemo dva primjera:

- 18. aprila 2008. godine delegat Stranke Bosne i Hercegovine (S BiH) u državnom Parlamentu Sadik Bahtić, fizički je napao tv-ekipu FTV-a, i spriječio njeno prisustvo na konferenciji S BiH za novinare u Bihaću. U martu 2009. godine pred Općinskim sudom u Bihaću Bahtić je proglašen krivim i izrečena je maksimalna novčana kazna za ovo prekršajno djelo od 500 KM („Oslobođenje“, 20. mart 2009, str. 7).
- 21. aprila 2009. godine, desio se slučaj fizičkog napada na jedno lice ispred zgrade Suda BiH koji je počinio Tasim Kučević, a prije izricanja presude protiv njega zbog organiziranog kriminala. Istom prilikom je Enver Spahić, njegov tjelohranitelj, odgurnuo novinarku FTV-a Vildanu Duran i držao je naslonjenu o ogradu, kako bi je spriječio da pomogne napadnutoj ženi. U junu 2009. godine, Tasim Kučević je pred Općinskim sudom u Sarajevu osuđen na 2 godine i 4 mjeseca zatvora zbog kaznenog djela nasilničkog ponašanja („Dnevni avaz“, 17. juni, str. 15), a Enver Spahić u julu 2009. godine na 6 mjeseci zatvora („Nezavisne novine“, 8. juli 2009, str. 14).

Iako ovakve sudske presude predstavljaju primjere pozitivnih ishoda procesuiranja napada i šalju poruku da takvi pritisci neće biti tolerirani, neki od intervjuiranih ispitanika navode da su sankcije za napade na novinare minorne.⁵³ U takvom tumačenju, dio problema leži i u činjenici da se napadi na novinare za vrijeme obavljanja njihovog posla, uprkos specifičnoj ulozi i poziciji novinarske profesije, kvalificiraju jednako kao i napadi na bilo kojeg građanina u svojstvu privatnog lica.⁵⁴ Tako je na nivou parlamenta FBiH u aprilu 2009. godine usvojen nacrt prijedloga za izmjene Krivičnog zakona FBiH kojima bi se sprječavanje novinare u obavljanju službenih radnji tretirao posebnim članom koji bi predviđao krivične sankcije za počinioce („Oslobođenje“, 08.04.2009. str.7), ali prijedlog nije usvojen u kasnijoj proceduri.

Iako nismo uspjeli dobiti podatke i procjene predstavnika sudova o procesuiranju napada i pritiska na novinare i medije,⁵⁵ prema procjenama intervjuiranih ispitanika može se zaključiti da u profesionalnoj zajednici, kao i javnosti u cjelosti dominira stav da procesuiranja napada na novinare nisu pokazala odlučnost institucija da se izbore sa ovim problemom. Kako sugerira šest ispitanika (N=34), napadači u pravilu postižu željeni efekat prijetnjama, pritiscima, fizičkim napadima i čak ugrožavanjem života novinara, dok uglavnom izostaje značajan epilog institucija sistema, u smislu otkrivanja počinitelja, procesuiranja i adekvatnog sankcioniranja napada na novinare.⁵⁶

53 Naprimjer Ramo Abidović, novinar na koga je u maju 2008. godine izvršen fizički napad, uz nanošenje lakših tjelesnih povreda, izražava ogorčenje izrečenom presudom u ovom slučaju, koja je najprije iznosila 700 KM, a nakon apelacionog postupka pred Kantonalnim sudom u Tuzli smanjena je na 300 KM („Dnevni avaz“, 29.03.2009, str. 15).

54 Tako tri ispitanika navode da bi bilo potrebno drugačije kvalificiranje napada na novinare pri obavljanju posla.

55 Podatke o broju procesuiranih slučajeva napada na novinare u Općinskom sudu u Sarajevu nismo mogli dobiti, s obzirom da ne postoji mogućnost pretrage krivičnih procesa po ovom kriteriju, već samo po imenu tuženog ili članu Krivičnog zakona FBiH (pisani odgovor Amre Karačić, saradnice za odnose s javnošću, februar 2010). Slobodan Nikolić, sekretar Kantonalnog suda Sarajevo u telefonskom razgovoru (16.12.2009) navodi da nije bilo slučajeva procesuiranja napada na novinare pred ovim sudom. Prema informacijama dobivenim ovim putem, pred Kantonalnim sudom se inače tretiraju slučajevi ubistva ili razbojništva (otimanja uz upotrebu sile), dok su u drugim djelima, poput tuča i nanošenja tjelesnih povreda, nadležni općinski sudovi.

56 Kao jedan od primjera intervjuirani ispitanici navode pokušaj atentata na Željka Kopanju („Nezavisne novine“) koji je i nakon skoro 15 godina ostao bez jasnog odgovora institucija o počiniteljima i bez bilo kakvih sankcija.

Podrška i pomoć novinarima u slučaju prijetnji i napada

Rezultati istraživanja upućuju na zaključak da je interna podrška u redakciji jako značajna u slučajevima prijetnji, pritisaka i napada,⁵⁷ a da se podrška van medijske kuće prvenstveno zasniva na ličnim kontaktima s drugim novinarima i medijima.

Većina intervjuiranih ispitanika smatra da podrška profesionalne zajednice u vidu saopćenja i osuda nema značajnije društvene efekte. Drugi, međutim, smatraju da reakcije profesionalne zajednice nisu dovoljne, ali mogu biti značajni u smislu podizanja svijesti o problemu napada na medije, u smislu moralne podrške, kao i pružanja uvida u konkretan slučaj svim institucijama i pojedincima koji mogu pomoći novinaru koji trpi pritiske. Nadalje, intervjuirani ispitanici sugeriraju i da fragmentiranost profesionalne zajednice po etničkim i entitetskim, kao i drugim političkim i interesnim linijama čini reakcije podijeljenim, selektivnim i nedosljednim, a masovnu solidarnost i pružanje adekvatne podrške prije izuzetkom nego pravilom.

Intervjuirani ispitanici u manjoj mjeri navode da se u slučaju doživljenih prijetnji i napada mogu obratiti novinarskim udruženjima i Liniji za pomoć novinarima.⁵⁸ Većina intervjuiranih novinara i urednika, kao i dva novinara kontaktirana telefonskim putem navode da nisu imali potrebu za takvom vrstom podrške. Činjenica da nekoliko intervjuiranih novinara navodi kako su doživljavali pritiske, ali se nisu obraćali bilo kakvim udruženjima za pomoć, pokazuje da se ova vrsta podrške u određenim slučajevima smatra neefikasnom, ili da novinari ne raspolažu adekvatnim informacijama o mogućim vidovima podrške udruženja. Jedan od intervjuiranih djelatnika medija čak navodi kako reakcije udruženja isto tako mogu doprinijeti rastu tenzija, te kako je nekad bolje "amortizirati" situaciju i pokušati je riješiti interno ili putem vlastitih kapaciteta. Jedna od ocjena uključuje shvatanje da bi traženje takve vrste pomoći u određenim slučajevima značila i pružanje bespotrebne pažnje akterima koji vrše pritiske i ostvarenje nekih od njihovih ciljeva, dok u drugim slučajevima može biti izuzetno značajna i produktivna (novinarka Rubina Čengić, „Start“, februar 2010).

Jedinu konkretnu sugestiju u smislu unaprijeđenja podrške od strane udruženja iznosi Lejla Bičakčić, direktorica Centra za istraživačko novinarstvo, navodeći da bi se mogla pružiti konkretna pomoć novinarima u situacijama sigurnosnih prijetnji, u smislu pomoći u izmiještanju novinara na sigurniju lokaciju i izmjenama u obrascima kretanja do radnog mjesta.

Ukratko, preovladavajuća percepcija efikasnosti institucija, organizacija i pojedinaca u zaštiti novinara od pritisaka i napada može se sumirati u stavu:

„Praktično ne postoji nekakva funkcionalno djelotvorna zaštita novinara. Načelno postoji. Imamo udruženja novinara, imamo sudove (...), međunarodne organizacije ali mislim da (...) njihova moć (...) da se samim novinarima predstave kao dovoljno jaki zaštitnici nije na visokom nivou.“

(Intervju, Đorđe Tomić, magistar političkih nauka, novembar 2009)

Uz to, jedna od intervjuiranih predstavnica civilnog društva smatra da mediji sami u maloj mjeri prate slučajeve pritisaka i napada na novinare, tako da je javnost, pretežno upoznata sa ekstremnim incidentima, ali nema značajnijeg uvida u tok procesuiranja napada

57 Naprimjer, Adi Hadžiarapović, urednik web-portala „Dnevnog avaza“, navodi da je u ovoj medijskoj kući razvijen sistem prema kojem se dobivene prijetnje i pritisci prijave pravnom timu medijske kuće, koja poduzima sve potrebne mjere, uključujući i prijavu policijskim organima.

58 Dva ispitanika spominju i Helsinški komitet za ljudska prava, kao organizaciju koja može pružiti podršku novinarima u slučaju doživljenih napada.

na novinare i u efikasnost institucija sistema u smislu zaštite novinara, što onemogućava potencijalne reakcije javnosti, ukoliko zaštita pružena novinarima nije efikasna.⁵⁹

Utjecaji političkih i ekonomskih centara moći na medijske sadržaje

Prema određenim ocjenama medijskog sistema u BiH, medijski sadržaji su u izvjesnoj mjeri podređeni interesima ekonomskih i političkih centara moći.⁶⁰ Finansijska ovisnost medija o političkim i ekonomskim centrima moći povlači i značajne sumnje u uređivačku neovisnost. Dodatni problem predstavlja pojava da političke strukture dobrim dijelom kontroliraju i tržište oglašavanja, tako da pored interesa oglašivača, mediji nerijetko promoviraju i interese s njima povezanih političkih struktura. U takvim okolnostima čak postoji i obrnuta pojava da sami mediji traže sponzore u političkim centrima moći. Kako navodi jedan od intervjuiranih ispitanika:

„Mislim da je to obostrano. Koliko politika ide prema medijima, nažalost, mediji uglavnom zbog loše ekonomske situacije, sve češće idu prema tim nekim centrima moći, što ekonomskim, što (...) političkim“.

(Adnan Osmanagić, direktor Radija „Stari Grad“).

Finansijska ovisnost o ekonomskim i političkim centrima moći može imati značajne posljedice na kvalitet novinarstva, a potencijalno smanjen uvid javnosti u informacije od javnog značaja⁶¹ može imati naročito porazne posljedice po bh. tranzicijsko društvo. Ovisnost o političkim i ekonomskim centrima moći također je naročito problematična, s obzirom da neuređenost tržišta rada i nesigurnost u ostvarivanju radnih prava, što novinare i urednike čini podložnim praksama cenzure i autocenzure.

Praktično svi intervjuirani ispitanici navode da su sadržaji informacija u mnogim medijima u manjoj ili većoj mjeri određeni interesima vladajućih struktura, političkih stranaka i ekonomskih centara moći. Većina intervjuiranih ispitanika tako navodi da je na osnovu medijskih sadržaja za dobar dio medija moguće odrediti kojoj političkoj opciji su naklonjeni, a neki od njih smatraju da je to posebno slučaj kada je riječ o štampanim medijima. Najčešće navođen primjer potencijalnih utjecaja na sadržaje medija odnosi se na većinu medija u Republici Srpskoj, kojima su institucije vlasti dodijelile ukupno pet miliona maraka. Ovakva praksa ocjenjuje se spornom, naročito jer je riječ o predizbornom periodu, a upitni su i kriteriji dodjele tih sredstava.⁶²

Neki od ispitanika smatraju da ne postoji sistemski utjecaj na sadržaje svih medija i u svakom trenutku, već da su takvi utjecaji prije povremeni, kao i da postoje značajne razlike između medija u stepenu u kojem služe interesima određenih centara moći.

Podređenost interesima centara moći može biti rezultat direktnih pritisaka na medije i novinare, posljedica ideološke podijeljenosti medija, ali i novinarskih praksi u kojima su centri moći i najčešći izvori informacija za medije.⁶³

59 Lidija Živanović, Helsinški parlament građana, Banja Luka.

60 Vidjeti npr. izvještaj BH novinara za 2008. godinu. Dostupan na: <http://www.bhnovinari.ba/?ID=179>; također vidjeti: „Medijska spoticanja u vremenu tranzicije“, Media plan institut, Sarajevo, 2005.

61 Tako Faruk Borić, novinar i predsjednik upravnog odbora VZŠ, navodi primjer objavljivanja tekstova u jednoj dnevnoj novinici o lihvarstvu povezanom s jednom bankom. Međutim, nakon što je ta banka kupila znatan oglasni prostor u istom mediju, kritički ton prema djelovanju ove banke značajno je smanjen.

62 Kao primjere sadržaja koji su vidljivo u službi struktura vlasti u RS-u ispitanici navode kampanju protiv Dragana Lukača, koji je kao djelatnik SIPA-e podnio prijave protiv 15 dužnosnika RS-a Tužilaštvu BiH.

63 Damir Đapo, glavni i odgovorni urednik RTV „Slon“, tako navodi primjer kada je RTV „Slon“ nudila prilog za jednu od javnih televizija, ali da je ta televizija odbila da ga objavi zbog toga što je bio kritičan prema jednom od značajnih oglašivača u tom mediju.

Evidentno postoji snažna politička podijeljenosti medijskog sistema. Praktično svi intervjuirani ispitanici smatraju da su mediji u najvećoj mjeri ogledalo političkih podijela u BiH, prije svega onih na etničkoj i entitetskoj razini, što se manifestira u sasvim drugačijem interpretativnim ključevima vezanim za izvještavanje o istim događajima, a u zavisnosti od toga kojoj etničkoj skupini je medij geografski i ideološki bliži. Takva situacija rezultira suprotstavljenim medijskim diskursima o ključnim društvenim pitanjima.⁶⁴

64 Neki od navedenih primjera obuhvataju medijski tretman ustavnih promjena i pitanje suočavanja s prošlošću i ratnih zločina. Jedan od ispitanika navodi i primjer: "raspodjele javnih prihoda po županijama (...) u kojem je bilo jasno da su se mediji svrstali u dva tabora – uvjetno rečeno bošnjački i hrvatski, u kojima su hrvatski mediji potencirali priču kako se županijama ponovo otima novac. S druge strane, bošnjački mediji su zastupali tezu da se na taj način mora puniti proračun Federacije. Dakle, bilo je jasno da su po tom pitanju podijeljeni" (Dario Pušić, „Dnevni list“);

6. Cenzura i autocenzura

Politički i ekonomski pritisci u tranzicionim društvima često počivaju na mehanizmima cenzure i samocenzure.⁶⁵ Cenzura i autocenzura su, dakle, prilagođavanje medijskih sadržaja interesima vlasnika ili struktura koje su za medije značajan izvor finansiranja, bilo da je riječ o vlasnicima i urednicima ili samim novinarima. Rezultat ovih praksi jeste izbjegavanje određenih tema a forsiranja drugih, bilo putem ublažavanja tona određenih priča ili kritičkog interpretativnog okvira prema drugim pričama ili prostim zaobilaznjem „nepoželjnih“ tema.

Istraživanje „Mediacentra“ Sarajevo iz 2008. godine pokazuje da 18% ispitanika koji su učestvovali u tom istraživanju smatraju da radni odnosi u medijima zapravo zahtijevaju određenu cenzuru ili samocenzuru, dok 40% njih tvrdi da postoje povremeni slučajevi cenzure ili samocenzure. Ukupno 41% ispitanika nisu imali nikakvog uvida u postojanje takvih praksi.⁶⁶ Rezultati istog istraživanja sugeriraju da na cenzuru i samocenzuru prvenstveno utiču komercijalni interesi poslodavaca, dok politički motivirana cenzura slabi. Međutim, kako smo ranije spomenuli, marketinški ugovori su nerijetko uslovljeni i promoviranjem interesa političkih elita.

Mogući razlozi za izbjegavanje određenih novinarskih priča, bilo na osnovu cenzure ili autocenzure, su: percipirana nezainteresiranost javnosti za tu priču (bez obzira na njenu važnost), mogući gubitak značajnih prihoda od oglašavanja u slučaju objavljivanja negativnih priča o tim oglašivačima (ili s njima povezanim centrima moći), izbjegavanje mogućih negativnih reakcija i pritisaka političkih i ekonomskih elita koje bi pratile objavljivanje informacija koje njima ne idu u prilog, kao i izbjegavanje mogućih sigurnosnih prijetnji i fizičkih napada.⁶⁷

Cenzura

U prethodnim poglavljima predstavljeni zakonski okvir koji regulira medijski sistem u BiH formalno štiti medije od neopravdanog uplitanja države u medijske sadržaje, odnosno od praksi cenzuriranja medijskih sadržaja u skladu s interesima vladajućih struktura.

Međutim, treba imati na umu da takve zakonske norme ne znače i da cenzura ne postoji. Naprotiv, cenzuru su, u novim okolnostima tržišne logike, mogli „privatizirati“ mnogi društveni akteri. U takvim okolnostima, direktni ili indirektni pritisci su usmjereni na novinare da ne izvještavaju negativno o bilo kojim akterima koji su značajni za vlasnike i urednike.

Rezultati istraživanja sugeriraju da su prakse cenzure, usljed postojanja različitih pritisaka, prisutne u medijima u BiH, što se odražava i u zanemarivanju određenih tema i perspektiva u pojedinim medijima. Samo tri od 15 intervjuiranih novinara i urednika⁶⁸ navode

65 Vidjeti više u: Francis i Angel, 2006; također vidjeti: Kazen, 1999.

66 Vidjeti: Hodžić, 2008. Jedan od učesnika tog istraživanja, freelance-novinar u nekoliko printanih medija, navodi da je imao jasne naredbe da ne izvještava kritički i negativno o određenim lokalnim nivoima vlasti.

67 Vidjeti npr.: „Self Censorship: How Often and Why Journalists Avoiding The News“, 2000.

68 Plus troje novinara/urednika koji su prije svega intervjuirani kao predstavnici regulatornog tijela, nevladine organizacije i udruženja novinara.

da su imali i lična iskustva kada su bili podvrgnuti cenzuri vlasnika i urednika medija. Međutim, ta iskustva vezana su za ranije novinarske angažmane ili za raniji menadžment određenog medija.

Naprimjer, Adis Karadža, novinar portala „Sarajevo-x“, iznosi vlastito iskustvo iz ranijeg novinarskog angažmana u jednom printanom mediju, gdje je postojalo očigledno favoriziranje određenih, odnosno negativan odnos prema drugim političkim akterima, do te mjere da se „nije smjelo“ pisati bilo šta negativno o određenim političarima, dok su drugi „vrlo rado bili na tapeti“ i da su „naredbe za napad na nekog političara dolazile od urednika“. Na taj način, medij je postao jedna vrsta lobističke podrške za jednog od kandidata u toku izbora predsjednika Stranke demokratske akcije. Isti ispitanik navodi da nije postojao način niti bilo kakvi napori da se mladi novinari, mahom uposleni u toj medijskoj kući, odbrane od takvih uredničkih zahtjeva.

Međutim, svi intervjuirani djelatnici medija,⁶⁹ izvještavaju da takve prakse nisu prisutne u medijima u kojima su trenutno angažovani. Takav nalaz istraživanja može biti indikator da su praske cenzure ipak rijetke, ali isto tako može značiti i da ispitanici ne žele javno govoriti o takvim praksama, naročito s obzirom da veći dio intervjuiranih djelatnika medija i sam pripada menadžmentskim strukturama.

Ipak, većina ispitanika smatra da u medijima općenito postoje uređivačke prakse koje se mogu smatrati cenzurom.⁷⁰ Međutim, prema sugestijama dijela intervjuiranih ispitanika vjerovatno su rijetki ekstremni primjeri u kojima se apsolutno zabranjuje objavljivanje određenih informacija, ali postoji tendenca uredničkih intervencija, sugestija i usmjerenja koje odgovoraju interesu medija i s njim povezanih centara moći, što se među nekim od ispitanika smatra uobičajenim i sastavnim dijelom poslovanja privatnih medija, ali se smatra naročito problematičnim ako i javni servisi djeluju u skladu s takvim utjecajima.

Autocenzura

Rezultati ovog istraživanja, međutim, pokazuju da je praksa autocenzure dominantniji problem u novinarstvu u BiH.⁷¹ Prema Thorgeirsdottir (2004): „Autocenzura je dugo jedna od najvećih opasnosti u novinarstvu“ (383). Osnovni motivi koje identificiraju intervjuirani ispitanici, a koji dovode do autocenzure, jesu potreba novinara da osiguraju vlastitu egzistenciju, naročito u uslovima lošeg ekonomskog statusa, ograničenog tržišta rada i slabe sigurnosne situacije.⁷²

U kontekstu cenzure i autocenzure, treba imati na umu i utjecaj ideoloških pozicija na medijske sadržaje. Tako npr. Catherine MacKinnon naglašava da se cenzura dešava manje

69 Ukjučujući dva direktora medija, dva direktora programa, dva urednika portala medija, četiri urednika programa i pet novinara, kao i dvoje telefonskim putem kontaktiranih djelatnika medija

70 Konkretni primjer cenzure navode dva naša sagovornika, čije kolege nisu mogle objaviti tekst, relevantnosti i argumentiranosti, a zbog bliskih veza vlasnika medija i jedne od strana u toj priči. Drugi primjer moguće cenzure jeste pojava o kojoj izvještava Dunja Mijatović, direktorica središnje agencije za zaštitu podataka, koja zaključuje da je način izvještavanja o Regulatornoj agenciji u pojedinim medijima jednoobrazan i stoga vjerovatno u velikoj mjeri dirigiran iz jednog centra, koji nastoji ovu agenciju predstaviti u lošem svjetlu. Pritom navodi i da su se par puta novinari koji su učestvovali u takvoj „kampanji“ protiv RAK-a naknadno obraćali ovoj instituciji sa izvinjenjem za nekorektno predstavljanje Agencije, i sa obrazloženjem da je to zahtijevao menadžment samog medija.

71 Tako, naprimjer, Vladimir Trišić, direktor RTV BN, smatra da cenzura u komercijalnim medijima, bez obzira na oslanjanje na marketing, ne postoji, ali navodi da je imao iskustava koji pokazuju da postoji tendencija novinara da izbjegavaju priče koje bi ih izložile potencijalnim prijetnjama i kritikama, čak i u slučaju da direktor i urednik nastoje producirati sadržaje koji uključuju značajne teme i kritički odnos.

72 „Jednostavno (...) namiču se neki okviri u kojima treba da djelujete, da ne ugrozite svoju egzistenciju. Ako znamo da su primanja novinara vrlo mala, vrlo je teško očekivati od njih da otkrivaju neke velike afere u kojima se okreće veliki novac, u kome jednostavno vaša glava ne vrijedi ništa“ (Aleksandar Trifunović, urednik medijskog portala „Buka“).

kroz direktne politike države (možemo dodati: i drugih društvenih aktera, kao i kroz autocenzuru) nego kroz privilegiranje moćnih grupa i društveno dominantnih gledišta.⁷³ U tom smislu, možemo pretpostaviti da čak i u slučaju odsustva praksi cenzure i autocenzure, to ne znači nužno da je riječ o visokom poštivanju profesionalnih standarda i o slobodi novinarstva, već može značiti i a priori podjelu profesionalne zajednice i podjelu tržišta rada prema etno-nacionalnom i drugim ideološkim kriterijima,⁷⁴ koji osiguravaju konformiranje sa određenim političkim i ekonomskim strukturama, bez potrebe za cenzurom ili autocenzurom. Drugim riječima, u uslovima društveno-političke podijeljenosti već postoji određena segregacija kadrova u medijima prema ideološkim i političkim pozicijama, pa se upošljavanjem u određenim medijima novinari već sami stavljaju u službu određenih političkih ili ekonomskih interesa.

73 MacKinnon, 1993, str. 77.

74 Vidjeti više u: Hodžić, 2008.

7. Dostupnost javnih informacija

Pravo na slobodu pristupa informacijama spada u treću generaciju ljudskih prava, i prošlo je evoluciju od prava na slobodu misli i izražavanja, preko prava da se bude informiran, do prava na slobodu pristupa informacijama (prema: Džihana, 2006, str.14). Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (preciznije, Član 10) implicira pravo građana na pristup informacijama i obavezu javnih tijela za pruženjem tih informacija. U preporuci Vijeća Evrope br. R (81)19 se također priznaje pravo svakog stanovnika zemalja članica da dobije informacije koje su u posjedu javnih organa.

Tumačenjem ustavnih odredbi u BiH u svjetlu Evropske konvencije, usvojen je Zakon o slobodi pristupa informacijama, na entitetskim i državnom nivou (u daljem tekstu ZOSPI).⁷⁵ Time je legislativa usaglašena i sa praksom Evropskog suda za ljudska prava, koja je u nekoliko slučajeva potvrdila pravo pristupa informacijama. ZOSPI je namijenjen svim građanima i definira njihovo pravo da traže i da dobiju informacije kojima raspolažu javni organi.

ZOSPI, međutim, ne olakšava novinarima dobivanje informacija u svakodnevnoj produkciji vijesti,⁷⁶ s obzirom na propisane rokove za dostavljanje traženih informacija,⁷⁷ ali omogućava pristup informacijama i uvid u dokumente u slučajevima dugoročnijih istraživačkih priča, pred kojima ne postoji imperativ brze produkcije.

U ZOSPI-ju su definirani izuzeci od obaveze institucija da obezbijede tražene informacije koji se prvenstveno odnose na zaštitu nacionalne sigurnosti i međunarodnih odnosa, prava na privatnost i sl. Međutim, važno je napomenuti da ZOSPI zahtijeva da se o potencijalnoj štetnosti pružanja uvida u tražene informacije u svjetlu definiranih izuzetaka u svakom pojedinačnom slučaju⁷⁸ primijenjuje test „javnog interesa“. Takva praksa omogućava objavljivanje informacija koje su od velikog značaja za javnost, čak i u slučaju kada one pripadaju kategorijama definiranih izuzetaka.⁷⁹

Dosljednu primjenu testa „javnog interesa“ onemogućila je zakonodavna vlast u BiH kasnijim usvajanjem nekoliko zakona (Zakon o poreskoj upravi, Zakon o krivičnom postupku, itd). Uprkos tome što ZOSPI propisuje da zakoni doneseni nakon njegovog usvajanja ne mogu ograničiti prava i obaveze koje su njime propisane, novodonesenim zakonima omogućeno je automatsko odbijanje pristupa za određene informacije koje su predmet tih zakona.⁸⁰

75 Službeni glasnik BiH br. 28/00 i 45/06; Službene novine Federacije BiH, br. 32/01; Službeni glasnik RS, br. 20/01. Sva tri zakona reguliraju slobodu pristupa informacijama na sličan način, pa u ovom istraživanju neće biti zasebno razmatrani.

76 Vidjeti npr.: Halilović, „Zablude o zakonu o slobodi pristupa informacijama“, 2005.

77 Osam dana, odnosno 15 dana u RS-u.

78 Zakon o slobodi pristupa informacijama na nivou RS-a ne uključuje zahtjeva za pojedinačno razmatranje javnog interesa; vidjeti više u: Halilović, „Pristup informacijama u BiH: Jedan zakon daje, drugi uskraćuje“, 2005.

79 Vidjeti više u: Džihana, str. 20.

80 Halilović (2008) navodi i da su neki od zakona koji mogu onemogućiti implementaciju ZOSPI-ja u praksi:
 - Na nivou Federacije BiH: Zakon o krivičnom postupku, Zakon o poreznoj upravi, Zakon o vrijednosnim papirima, i zakoni o službama unutrašnjih poslova
 - Na državnom nivou: Zakon o zaštiti tajnih podataka, Zakon o zaštiti ličnih podataka i zakoni o obavještajnim službama (Halilović, Mehmed, „Pristup informacijama u BiH: jedan zakon daje, drugi uskraćuju“, 2008).

Nalazi ovog istraživanja pokazuju da su u slučajevima pozivanja na ovaj zakon iskustva u većini slučajeva pozitivna, ali da su prisutna i kršenja odredbi ZOSPI-ja od strane javnih organa.⁸¹ Istraživanje koje je sproveo „Mediacentar“ Sarajevo u 2006. godini pokazalo je da mnoge institucije (51,7% od ukupno 240 upućenih zahtjeva) nisu omogućile pristup informacijama u skladu s obavezama definiranim u ZOSPI-ju, odnosno nisu uputile bilo kakav odgovor na primljene zahtjeve. Nakon ponovnog upućivanja istih zahtjeva, dobiveno je ukupno 68,7 % odgovora (Džihana, 2006). Neki od identificiranih problema u korištenju ovog zakona jesu izostanak odgovora, neadekvatni odgovori, neupućivanje na druge organe koji mogu dati traženi odgovor ili kašnjenje sa odgovorima po zahtjevima za pristup informacijama. Razlozi koje ispitanici navode u slučaju takvih problema u pristupu informacijama tiču se nedostatka volje, interesa, kao i kapaciteta i efikasnosti u dostavi odgovora javnih organa.

Žalbene procedure u slučaju uskraćivanja pristupa informacijama u BiH uključuju, prije svega, upućivanje žalbi instituciji ombudsmena, kao i mogućnost sudskog procesuiranja takvih slučajeva.⁸² Prema izvještajima ispitanika, koji u slučajevima uskraćivanja pristupa informacijama nisu prokretali žalbene procedure, potencijali tih procedura nisu korišteni u punoj mjeri. Kada je riječ o rezultatima žalbi upućenih instituciji ombudsmena, važno je napomenuti da odluke ombudsmena nisu obavezujuće za javne organe. Međutim, prema iskustvima Mehmeda Halilovića, zamjenika ombudsmena za medije FBiH, u čak oko 95 posto slučajeva intervencija omubudsmena je dovela do pristupa traženim informacijama.⁸³ U preostalih oko 5% slučajeva uskraćivanje informacija opravdavano je pozivanjem na druge zakone, poput Zakona o poreskoj upravi i Zakona o krivičnom postupku. Tako i dva od intervjuiranih ispitanika (N=34) navode da i nakon korištenja ove žalbene procedure nisu dobili željene informacije.

Nepostojanje sudske prakse u slučajevima uskraćivanja informacija od strane javnih organa, na osnovu pozivanja na odredbe drugih zakona (poput krivičnog, prekršajnog i upravnog), pokazuje kako takva mogućnost žalbenih procedura nije korištena u BiH. Osim toga, mala je vjerovatnoća da bi žalbene procedure u skladu s ovim zakonima doveli do pozitivnih odluka za podnosiocima žalbe.⁸⁴ Lejla Bičakčić, direktorica Centra za istraživačko novinarstvo (CIN) navodi da je CIN pred Kantonalnim sudom u Sarajevu pokrenuo tužbu protiv jednog javnog preduzeća, ali da više od dvije godine nakon pokretanja tužbe CIN još uvijek nije dobio bilo kakav poziv Suda.⁸⁵ Direktorica Centra također navodi da je to jedini

81 Analize primjene ZOSPI-ja pokazale su razlike u rezultatima u zavisnosti od nivoa na kojem djeluju institucije, razvijenosti tog područja, od spremnosti i kapaciteta pojedinih institucija itd. Najveće manjkavosti u reakcijama na zahtjeve prema ZOSPI-ju utvrđene su kada je riječ o javnim preduzećima, javnim ustanovama, agencijama, institutima i zavodima, dok najpozitivniju ocjene dobivaju općinski organi uprave. Najčešće se uskraćuju informacije u slučajevima zahtjeva za uvidom u finansijske dokumente (Halilović, 2006).

82 Osim toga, postoji mogućnost žalbi protiv službenika unutar datog javnog organa zbog uskraćivanja informacija, koja predviđa interne disciplinske mjere ako se utvrdi da je ta osoba kršila ZOSPI. Međutim, nemamo uvid koliko se i da li se takve procedure koriste u praksi.

83 Mehmed Halilović, zamjenik ombudsmena za medije Federacije BiH navodi da je tokom godina generalno smanjen broj žalbi koje su uputili novinari, vezanih za implementaciju ZOSPI-ja.

84 Iako se kršenja ZOSPI-a mogu sankcionirati u skladu s krivičnim, prekršajnim i upravnim zakonom, postoje poteškoće u postizanju pozitivnih rješenja za podnosioca žalbe u svakom od tih zakona. Amira Krehić, iz Centra za slobodan pristup informacijama tako naglašava da krivični zakon zahtjeva dokazivanje zloupotrebe pozicije, što se dokazuje ukoliko se može demonstrirati da je uskraćivanje tražene informacije izazvalo štetu za podnosioca zahtjeva (najmanje 1 000 KM). U slučaju kršenja ZOSPI-ja, tako nešto se teško može dokazati. Prekršajni zakon također definira procedure pri utvrđivanju prekršaja, ali ne definira šta se podrazumijeva pod prekršajem u slučaju uskraćivanja informacija traženih na osnovu ZOSPI-ja (Amira Krehić, na konferenciji: „Najveće prepreke u implementaciji Zakona o slobodi pristupa informacijama i prijedlozi za izmjene Zakona“, „Mediacentar“, Sarajevo, 12.12.2006).

85 Riječ je o informacijama za koje direktorica CIN-a navodi da se tiču projektne dokumentacije za nabavku opreme Javnog preduzeća Željeznice Federacije BiH (ŽFBiH). O istom smo pitali i predstavnike ŽFBiH, koji su naveli da se ovaj upravni spor ticao „nedostavljanja dokumenata u posjedu ŽFBiH, a koja su označena kao poslovna tajna“ (pismeni odgovor koji je potpisao savjetnik generalnog direktora za informisanje, 02.02.2010. godine).

primjer pokretanja takve tužbe, a da neefikasnost suda u procesuiranju ovog slučaja obeshrabruje pokretanje takvih tužbi u budućnosti.

Važno je napomenuti da u slučaju kršenja odredbi ZOSPI-ja ovim zakonom donedavno nisu bile predviđene sankcije za javne organe, što se smatralo i jednim od najznačajnijih nedostataka u njegovoj implementaciji i njegovu primjenu činilo ovisnom o politici i komunikacijskim praksama određenog javnog organa. Inicijative za izmjene i dopune ZOSPI-ja koje bi uključile definiranje sankcija postoje još od 2006. godine na državnom nivou (Džihana, 2006).⁸⁶ Međutim, Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o slobodi pristupa informacijama BiH usvojen je u decembru 2009. godine.⁸⁷ Ovim zakonom predviđene su sankcije za javne organe u iznosu od 1 000 do 15 000 KM, a za pojedince odgovorne za nepostupanje u skladu s ZOSPI-jem – u iznosu od 200 do 5 000 KM.⁸⁸

Još jedan od identificiranih nedostataka u implementaciji ZOSPI-ja jeste nepostojanje sistema monitoringa njegove primjene. Iako ZOSPI propisuje da bi sve javne institucije i preduzeća trebale dostavljati informacije o broju primljenih zahtjeva vezanih za ZOSPI i o načinu njihovog rješavanja instituciji Ombudsmana za medije, taj sistem do danas nije zaživio.⁸⁹

Rezultati istraživanja sugeriraju da je ZOSPI doprinio povećanju svijesti o važnosti prava na pristup informacijama, te da je generalno poboljšao transparentnost rada javnih institucija. No, čak i u slučaju istraživačkih, dugoročnijih priča, kada novinari mogu koristiti ZOSPI, ukoliko već ne postoji volja institucija da se tražene informacije pruže, ili postoji interes da se one uskrate, onda pozivanje na ZOSPI ne pomaže novinarima u dobivanju informacija, naročito s obzirom da postoji mogućnost da institucije uskrate te informacije, čak i nakon žalbenih procedura, a bez ikakvih sankcija. Zbog toga možemo pretpostaviti da će pomenute izmjene ovog zakona na državnom nivou, koje uključuju sankcije protiv javnih organa i službenika u slučaju postupanja suprotno ZOSPI-ju omogućiti veću implementaciju ovog zakona i doprinijeti većoj transparentnosti javnih organa.

Pored nedostataka u primjeni ZOSPI-ja, nerazvijenost komunikacijskih kapaciteta javnih institucija ili sporst procedura pri traženju informacija predstavljaju ograničavajući faktor u pristupu informacijama.⁹⁰ Uz to, tri intervjuirana novinara i urednika navode kako imaju iskustva apsolutnog uskraćivanja informacija i odbijanja intervjua pojedinih društvenih aktera, prije svih političkih zvaničnika, o kojima su ranije kritički pisali.

86 Mirjana Malić, članica Kluba poslanika SDP-a Predstavničkog doma Parlamentarne skupštine BiH navodi da je prvi pokušaj dopune ZOSPI-ja bio odbačen zbog zamjerki na preveliku visinu novčanih sankcija (prema prijedlogu, sankcije su iznosile od 1 000 do 25 000 KM). Neusvajanje ovog prijedloga tumačeno je kao nedostatak volje zakonodavnih tijela da se unaprijedi primjena ZOSPI-ja.

87 Službeni glasnik BiH, br. 102/09.

88 Saznajemo da Prijedlog zakona za izmjenu i dopunu ZOSPI-a, koji je trenutno u proceduru na nivou FBiH ne sadrži odredbe koje se tiču sankcija (telefonski razgovor s Antom Baotićem, sekretarom Predstavničkog doma Parlamenta FBiH, 15.02.2010). Na web-stranici Narodne skupštine RS-a ne postoje informacije o sličnim inicijativama na nivou ovog entiteta.

89 Nacionalni zakoni u različitim zemljama također obavezuju na rutinsko objavljivanje određenih informacija, poput internih pravila i odluka, liste ključnih uposlenika, godišnjih izvještaja itd. Neki od nacionalnih zakona zahtjevaju i objavljivanje registra informacija kojima institucija rasplaže, kao i dostupnost informacija putem interneta (prema: Džihana, 2006, str. 17).

90 Prema iskustvima nekih od ispitanika; također prema: Jusić, 2006, str 281.

8. Radna prava novinara

Rezultati ovog istraživanja pokazuju da kršenja radnih prava i nesigurnost zaposlenja zbog netipičnih radnih angažmana – po ugovorima o djelu, o privremenom angažmanu ili bez ikakvog ugovora čini vjerovatnijim prasku cenzure i auzocenzure, tj. čini novinare podložnijim različitim vrstama pritisaka.

Rezultati istraživanja „Mediacentra“ Sarajevo iz 2008. godine pokazuju⁹¹ da se kršenja radnih prava novinara najčešće odnose na isplatu plata (43% ispitanika; N= 122), dužinu radnog dana (39%) i cjelokupne uslove rada (33%), dok su kršenja drugih radnih prava rjeđa. Uz navedena kršenja radnih prava, rezultati istraživanja pokazuju da su kršenja radnih prava prisutna i u smislu neprijavljenog rada, „lažnih“ honorarnih i privremenih i povremenih angažmana, kojima poslodavac izbjegava uplate doprinosa na koje bi ih obavezivao ugovor o radu,⁹² zatim kršenja radnih prava u vidu neplaćenog i nereguliranog prekovremenog rada, a rjeđe neopravdanih otpuštanja s posla i obavljanja poslova koji nisu precizirani ugovorom.

Svi ispitanici smatraju da su kršenja radnih prava novinara česta. Međutim, kako izvještavaju intervjuirani djelatnici medijskih kuća (uključujući novinare, urednike i direktore) u medijskim kućama u kojima su oni angažirani – svi ili većina novinara su prijavljeni po ugovoru o radu, dok je manji broj njih prijavljan na osnovu ugovora o djelu. Samo jedan od intervjuiranih novinara navodi da on trenutno nema potpisan ugovor o radu, iako ima značajno novinarsko iskustvo. Uz to, jedan od intervjuiranih urednika navodi da u njegovoj medijskoj kući postoji određen broj honorarnih angažmana, iako novinari zapravo obavljaju posao kakav se u pravilu regulira ugovorom o radu. Još jedan od intervjuiranih novinara navodi kako je u njegovom prethodnom novinarskom angažmanu, zajedno sa velikim brojem mladih novinara, radio bez ikakvog potpisanog ugovora. Nalazi istraživanja iz 2008. godine pokazuju da 78,7 (N=122) procenata ispitanika navodi da imaju potpisan ugovor o radu, za koji smatraju da im pruža određenu sigurnost, barem u smislu veće zaštite od neopravdanog otpuštanja sa posla i većih šansi za naplatu potraživanja (plata i honorara).

Međutim, ugovori o radu najčešće ne sadrže precizan opis poslova, a i ne štite u velikoj mjeri novinare od drugih kršenja njihovih radnih prava. Posebno značajno u kontekstu ovog istraživanja jeste da ugovori o radu ne štite novinare u smislu da im omogućavaju autonomiju i mogućnost objavljivanja informacija suprotnih interesima vlasničkih struktura i s njima povezanih centara moći.

Mladi novinari, pri svojim prvim radnim angažmanima, bez potpisivanja ugovora o radu, pa i bilo kakvog ugovora, predstavljaju naročito ranjivu kategoriju, koja, kako pokazuju

91 Hodžić, 2008.

92 Status koji je reguliran ugovorom o privremenom ili povremenom angažmanu tako često prelazi zakonski dozvoljenih 90 dana i može biti produžavan godinama. Uz to, praksa vršenja pritiska na novinare da rade honorarno, iako zapravo obavljaju stalne poslove, strategija je koju poslodavci često upotrebljavaju radi izbjegavanja plaćanja doprinosa i socijalnog osiguranja. Nadalje, poslovi koji su formalno prijavljeni kao honorarni rad često se u praksi ne razlikuju od stalnog radnog odnosa: obavljaju se u prostorijama poslodavca i pritom nisu orijentirani samo na izvršenje djela definiranog u ugovoru, već obavljanje svih novinarskih zadataka. Vidjeti više u: Hodžić, 2008.

rezultati pomenutog istraživanja iz 2008. godine, često trpe pretjeranu eksploataciju od strane poslodavca. Jedna od intervjuiranih ispitanica također na sličan način identificira problem, napominjući da postavljanje mlađih i neetabliranih novinara na odgovorne pozicije otvara mogućnost manipulacije nad njima u svrhu ostvarivanja interesa političkih i ekonomskih centara moći (Mirjana Malić, Predstavnički dom Parlamentarne skupštine BiH).

Iako je institucionalna zaštita radnih prava u BiH manjkava, postoje i pozitivni primjeri pokušaja zaštite radnih prava uposlenika medijskih kuća od strane sudskih ili inspekcijskih organa. Prvi primjer je slučaj kada su sudski organi naložili Federalnoj televiziji da na radno mjesto vrati četvero ranije otpuštenih uposlenika, s obzirom da nije ispoštovana zakonom predviđena procedura za davanje otkaza („Nezavisne novine“, 14.07.2009, str. 3). Drugi slučaj je primjer reakcije inspekcije rada na kršenja radnih prava u Tuzlanskoj televiziji („Dnevni avaz“, Dodatak, 16.05.2009. godine, str. 5). Reakcija inspekcije rada podrazumijevala je izricanje upravnih mjera i izdavanja rješenja o otklanjanju nedostataka vezanih za isplatu plata i prekovremeni rad. Međutim, u Kantonalnoj upravi za inspekcijske poslove još uvijek ne raspolažu informacijama o tome da li su navedeni nedostaci otklonjeni, budući da su kapaciteti inspekcija preopterećeni, a redovne inspekcijske kontrole su moguće u intervalima od oko tri godine (Džemal Hrustić, glavni inspektor, Uprava za inspekcijske poslove Tuzlanskog kantona, telefonski razgovor, 03.02.2010).

Među identificiranim razlozima za neefikasnu primjenu radnih prava su: nejasno formuliranje radnih prava i obaveza, komercijalni pritisci, sklonost ka nepotizmu prilikom donošenja odluka o zapošljavanju i radnim odnosima, kao i neefikasnost institucija koje bi trebalo da kontroliraju primjenu Zakona o radu.⁹³

Potrebno je napomenuti i da istraživanje sugerira da dio novinara ne poznaje u značajnoj mjeri prava koja prizilaze iz radnog odnosa.⁹⁴

93 Za dodatne informacije, pogledajte: „Analiza propisa i stanja u oblasti radnog prava“, Asocijacija „Vaša Prava“, 2006, str. 7-8.

94 Tako jedan od ispitanika otvoreno priznaje da ne poznaje detaljno prava koja proizilaze iz radnog odnosa i izražava sumnju da bi ugovor o radu omogućio poštivanje tih prava. Nije siguran da bi ugovorom o radu njegova prava bila zaštićena. Uz to, nedosljednost u kvalifikaciji vlastitog radnog angažmana još jednog intervjuiranog novinara upućuje na nepoznavanje pitanja vezanih za radni status. Također, vidjeti: Hodžić, 2008.

9. Solidarnost među novinarima u BiH

Pod profesionalnom solidarnošću podrazumijevamo različite forme podrške unutar profesionalne zajednice u svrhu zaštite interesa novinara, unaprijeđenja stanja medijskih sloboda, kredibiliteta i kvaliteta novinarstva. Solidarnost, prema tome, podrazumijeva saradnju na nivou zaštite radnih prava novinara, kao i različite vidove podrške i pomoći u slučajevima napada i pritisaka na medije i novinare. Profesionalna solidarnost uključuje međunovinarsku i međumedijsku podršku, kao i podršku profesionalnih udruženja i sindikata.

O podršci unutar profesionalne zajednice u slučajevima napada na novinare bilo je više riječi u petom poglavlju izvještaja. U suštini, ispitanici smatraju da se potencijali solidarnosti u zaštiti medijskih sloboda ne koriste u punom kapacitetu. Solidarnost je zasnovana prvenstveno na individualnim kontaktima novinara, prije svega među kolegama iz vlastite redakcije.

Također, Faruk Borić, novinar i predsjednik Upravnog odbora Vijeća za štampu ističe da je teško očekivati da se međusobno solidarišu mediji (i njihovi uposlenici) koji su ideološki podijeljeni, a pritom još među njima postoje ogromne razlike u socio-ekonomskom statusu i novinarskom kredibilitetu.

To je vjerovatno i razlog zbog kojeg ni jedan od intervjuiranih ispitanika ne navodi mogućnost izražavanja solidarnosti među medijima u formi koja bi bila naročito značajna, a koja podrazumijeva da u slučaju kada jedan medij trpi pritiske i napade zbog otvaranja kontroverznih tema, drugi mediji u znak podrške objave te iste informacije, kako bi zaštitili medij koji je pod udarom i podijelili težinu pritisaka.

Pod solidarnošću, nadalje, istovremeno podrazumijevamo i kontinuirano djelovanje, u sklopu sindikalnih organizacija i novinarskih udruženja, na ostvarenju preduslova za medijske slobode, uključujući promoviranje radnih prava i socio-ekonomskog statusa novinara, kolektivne istupe u slučajevima kršenja radnih prava i medijskih sloboda, kao i zagovaranje unaprijeđenja regulatornog okvira vezanog za medijske slobode i prakse njegove implementacije.

Pravo na organiziranje nezavisnih sindikata u BiH definirano je i zagarantirano entitetskim zakonima, a predstavlja i ustavnu kategoriju. U BiH postoje trenutno tri sindikata, čiji su sastavni dijelovi granski sindikati grafičkih, izdavačkih i medijskih radnika. Uz to, prema informacijama dobivenim telefonskim intervjuom sa Amerom Toskićem, predsjednikom Sindikata grafičkih, izdavačkih i medijskih radnika (u daljem tekstu Sindikata), Konfederacija ovih triju sindikata danas postoji „na papiru“ ali nije zaživjela. Također, postoji zasebno sindikalno organiziranje na nivou javnih emitera (FTV i RTRS), kao i sindikata na nivou privatnih preduzeća.⁹⁵

Rezultati istraživanja „Mediacentra“ iz 2008. godine, međutim pokazuju da je 31% anketiranih ispitanika (N=122) učlanjeno u granske sindikate, dok anketirani novinari uposleni u privatnim medijskim kućama nisu bili članovi sindikata (Hodžić, str. 120-121).

95 Poput sindikata dnevnog lista „Oslobođenje“, koji je zasnovan na bazi djelatnosti vlasnika (poljoprivredna i prehrambena industrija), a ne granskoj pripadnosti.

Samo četiri anketirana ispitanika (N=122) su smatrala da su sindikati efikasni, a 19 ih je smatralo da sindikati ponekad efikasni. Amer Toskić također navodi da interesi poslodavaca i njihove političke veze dovode do slabe institucionalne podrške djelovanju sindikata i do manjkavosti procedura sankcioniranja poslodavaca u slučaju nepoštivanja radnih prava (telefonski intervju, 09.02.2010). S druge strane, neangažiranost samih članova, pa i uskraćivanje podrške u vidu plaćanja članarine, dovodi do smanjenja potencijala kolektivnog organiziranja. Međutim, predsjednik Sindikata također navodi da danas ovaj granski sindikat ima 2800 članova, uposlenika privatnih i javnih medijskih kuća, kao i izdavačkih i štamparskih kuća.⁹⁶ U slučajevima pritiska i napada na novinare, kako izvještava Amer Toskić, ovaj granski sindikat reagira putem javnih saopćenja.

Uz to, trenutno je u BiH registrirano šest udruženja novinara:

1. Udruženje/udruga BH novinari
2. Društvo novinara BiH
3. Udruženje novinara RS-a,
4. Udruženje mladih novinara RS-a,
5. Udruga hrvatskih novinara u BiH
6. Udruženje izvjestiča iz Parlamenta BiH.

Još jedno udruženje, Asocijacija izvjestiča sa Suda BiH, nije posebno registrirano, već djeluje u sklopu BIRN-a (Balkan Investigative Reporting Network). Ovo udruženje je orijentirano na unaprjeđenje komunikacije između novinara i djelatnika sudova.⁹⁷

Svakako treba napomenuti da pomenuta udruženja novinara, izuzevši Udruženje BH novinari, nemaju svoje web-stranice, a tri od šest registriranih udruženja nisu evidentirani među pretplatnicima telefonskih usluga.⁹⁸ Jedino Udruženje BH novinari ima web-stranicu (<http://www.bhnovinari.ba/>), na kojoj su dostupne informacije o njihovim aktivnostima, projektima i saopćenjima, kao i kontakt-informacije.

Prema tome, polovina registriranih novinarskih udruženja nisu ostvarila osnovne komunikacijske pretpostavke, a samo jedno udruženje ima i web-stranicu. U takvim okolnostima je u najmanju ruku otežan pristup većini udruženja i ograničeno njihovo potencijalno djelovanje u slučajevima ugrožavanja medijskih sloboda, kao što je i smanjen uvid, a i povećana sumnja u postojanje aktivnosti takvih udruženja i efekata njihovog djelovanja.

Telefonskim putem smo uspjeli razgovarati sa predsjednikom Udruženja novinara RS-a, Branislavom Božićem (u januaru 2010), koji navodi da posljednjih nekoliko godina ovo udruženje nije imalo značajne žalbe novinara koje se odnose na pritiske.⁹⁹ U njegovom tumačenju, to je indikator relativnog poboljšanja uređenosti medijskog sektora, ali ne znači da pritisci ne postoje, već da imaju rafiniranije i teže vidljive forme.

Ovim istraživanjem je potvrđeno da postoji značajna skepsa u pogledu efikasnosti sindikata, ali i novinarskih udruženja. Tako neki od ispitanika ova udruženja posmatraju kao

96 Kao i preko 400 njih koji ne plaćaju članarinu i protiv kojih se vode sudski sporovi.

97 Vidjeti više u: Ahmetašević, 2008.

98 Sa predstavnicima Društva novinara nismo uspjeli razgovarati ni nakon ponovljenih pokušaja telefonskog kontaktiranja u toku dva radna dana.

99 Nekoliko žalbi za koje navodi da su ih primili posljednjih godina odnose se na radni status novinara, a ovo udruženje je u nekoliko navrata učestvovalo u sastancima sa uredništvom medijskih kuća u svrhu rješavanja takvih statusnih pitanja.

način promoviranja njihovih djelatnika, ili ih smatraju udruženjima koja su prije u službi interesa različitih centara moći, nego što djeluju na unaprijeđenju profesionalne zajednice. Drugi dio ispitanika svoju skepsu prema novinarskim udruženjima zasnivaju na ocjeni nemoći i nedostatka kapaciteta i mehanizama za značajnije djelovanje. Ovakvi negativni stavovi prema kolektivnom organiziranju vjerovatno su dijelomično uslovljeni stvarnim nedostatkom djelovanja većine ovih udruženja, ali i neupoznatošću ispitanika o pozitivnim primjerima i rezultatima takvog djelovanja.

Pored toga, skepsa proizilazi i iz nedosljednosti u djelovanju ovih udruženja, usljed razjedinjenosti profesionalne zajednice na etničkoj¹⁰⁰ i drugim interesnim osnovama.¹⁰¹ Kao što je vidljivo iz naziva tri od šest udruženja novinara, ona su osnivana na principu etno-teritorijalne podijeljenosti društva i medijskog sistema. Fragmentiranost profesionalne zajednice (ne izuzimajući ni profesionalna udruženja) po etničkim, entitetskim, teritorijalnim, kao i drugim ideološkim i interesnim linijama, izdvojena je kao razlog nedosljednosti i selektivnosti reakcija medija i udruženja, a solidarnost cijele profesionalne javnosti smatra se prije izuzetkom nego pravilom.¹⁰²

Udruženje BH novinari intervjuirani ispitanici najčešće spominju, a dva ispitanika (N=32) iznose pozitivne ocjene njihovog djelovanja. Ovo udruženje nije zasnovano na etno-nacionalnom kriteriju, ima svoje centre u Banjoj Luci, Sarajevu i Mostaru, i članove iz svih dijelova BiH. Međutim, jedna od ocjena intervjuiranih ispitanika ilustrira kako ni ovo udruženje nije u cjelokupnoj profesionalnoj javnosti percipirano kao dosljedno, i udruženje koje prevezilazi etničke podjele.¹⁰³ Osim toga, nekoliko ispitanika navodi da je kredibilitet ovog udruženja narušen i zbog slučaja krađe novca koji su članovi uplaćivali za penziona i zdravstveno osiguranje. Iako intervjuirani ispitanici ne navode način na koji je ta afera razriješena, prema informacijama iz BH novinara, protiv sekretarice ovog udruženja vodi se krivični proces za krađu pomenutog novca.

Solidarnost u profesionalnoj zajednici u slučajevima napada na novinare ispoljava se uglavnom na nivou deklarativne podrške, saopćenja, javnih osuda od strane pojedinih medija i udruženja. Prema procjenama ispitanika, takve reakcije mogu pružiti izvjesnu moralnu satisfakciju za novinare, ali u krajnjoj liniji nemaju značajne društvene i političke efekte. Za postizanje boljih efekata, kako sugerira istraživanje, bilo bi potrebno da ne samo udruženja već i mediji kontinuirano prate slučajeve pritisaka i napada na novinare, te da omoguće javnosti konstantan uvid u slučajeve kršenja medijskih sloboda.¹⁰⁴

-
- 100 Tanja Topić, šefica kancelarije Fondacije Friedrich-Ebert Stiftung u Banjoj Luci, ilustrira razjedinjenost profesionalne zajednice primjerom reakcija na bojkot protiv BHT-a od strane Vlade Republike Srpske, koji je bio aktuelan u 2008. godini: "rukovodstvo Udruženja novinara Republike Srpske je, na neki način, stalo u (...) odbranu takvog stava Vlade Republike Srpske, dok je cijela profesionalna javnost stala u odbranu profesije".
- 101 Tako, naprimjer, Kenan Čerimagić, direktor informativnog programa NTV „Hayat“ sugerira da takva razjedinjenost nije rezultat samo etničkih podjela. On smatra da udruženja ne reaguju s istom brzinom i jačinom u slučajevima pritisaka i prijetnji, u zavisnosti od njihovih veza sa medijima koji su pod udarom. Osim toga, Ilko Barbarić, predsjednik Udruge hrvatskih novinara, navodi da je formiranje većeg broja udruženja, kao što je bio slučaj i s ovom Udrugom, nastalo usljed nedostatka komunikacije, nezainteresiranosti i nedostatka promocije profesionalnih udruženja koncentriranih u Sarajevu i Banjoj Luci.
- 102 Vidjeti npr.: Hodžić, 2008, str 118.
- 103 Mira Lolić-Močević, direktorica programa RTRS-a, navodi da je to bio razlog njenog istupanja iz ovog udruženja. Kao primjer nedosljednosti u radu ovog udruženja, ona navodi izostanak bilo kakve reakcije na kontinuirano tendenciozno novinarstvo i dizanje nacionalnih tenzija od strane pojedinih novinara FTV-a.
- 104 Senad Zaimović, direktor marketinške agencije „Fabrika“, naprimjer, iznosi takvu sugestiju.

10. Kredibilitet i kvalitet novinarstva

Perkins (2002) ističe da su u međunarodno-pravnim normama koje štite slobodu izražavanja i novinarstva implicirani etički principi i potencijali novinarstva u demokratizaciji društva, čije promoviranje u suštini treba da opravda napore usmjerene na zaštitu medijskih sloboda (202).

Uloga medija kao korektiva društva, koja uključuje nadgledanje događaja, ukazivanje na narušavanje društvenog poretka i omogućavanje nezavisne kritike (McQuail, 2000), potencijalno je ugrožena u okolnostima višestrukih pritisaka na medije i novinare. U bosanskohercegovačkom tranzicijskom kontekstu isprepletenost ekonomskih i političkih pritisaka na medije potencijalno imaju posebno značajne negativne posljedice, u smislu smanjenja kredibiliteta, kvaliteta i relevantnosti novinarstva.¹⁰⁵

Neostvarivanja gore navedene uloge novinarstva, kako na nivou profesionalne zajednice, pojedinih medija, kao i pojedinih novinara, nije pogrešno u smislu pravnih normi, ali je važno prepoznati u kojoj mjeri je prisutno zanemarivanje odgovornosti novinara u korištenju medijskih sloboda, koliko su česti i teški oblici kršenja profesionalnih etičkih standarda i kakve su potencijalne posljedice po društvo.

Zato je važno napomenuti da su u izvještajima o održivosti medija (MSI Irex) ocjene profesionalnih standarda generalno niže nego ocjene zaštite medijskih sloboda u BiH.¹⁰⁶ Zanemarivanje profesionalnih normi i razvoj senzacionalističkog novinarstva nauštrb ozbiljnog novinarstva su neke od identificiranih tendencija u novinarstvu u BiH (Jusić, 2006). Rezultati primarnog istraživanja također pokazuju kako u BiH postoji zloupotreba medijskih sloboda od strane novinara i u manjoj ili većoj mjeri nedostatak odgovornosti prema javnosti. Intervjuirani predstavnici regulatornih tijela također navode da kršenja profesionalnih normi postoje i da su ona svakodnevna. Karakteristika novinarstva u BiH je i da ono nerijetko pothranjuje isključive političke stavove, koristi isključive etno-nacionalističke interpretativne okvire, pa u krajnjoj liniji i govor mržnje.¹⁰⁷ Posebno je alarmantno da je u 2008. godini, prema izvještaju BH novinara¹⁰⁸ identificiran trend opadanja kvaliteta novinarstva.

U državnom izvještaju o primjeni Međunarodnog sporazuma o građanskim i političkim pravima iz 2005. godine (u daljem tekstu CCPR-izvještaj) navodi se da postoji nepoštivanje etičkih standarda i da je ono naročito prisutno u štampanim medijima. Najčešća kršenja etičkih standarda identificirana u izvještaju su jednostrano prikazivanje informacija, neopravdani zaključci (naročito u vezi s krivicom optuženih u sudskim procesima), nepoštivanje potrebe da se zaštiti identitet maloljetnika (u slučaju kada su oni žrtve i svjedoci krivičnih djela), itd (100). Intervjuirani ispitanici procijenjuju da su kršenja Kodeksa

105 Vidjeti npr.: Babić, D., „Medijska spoticanja u vremenu tranzicije“, Media Plan, Sarajevo, 2005.

106 Vidjeti više u izvještajima MSI Irex na: http://www.irex.org/programs/MSI_EUR/2009/bh.asp.

107 Prema ocjenama nekih od intervjuiranih ispitanika. Vidjeti također izvještaj BH novinara za 2008. godinu, dostupan na: <http://www.bhnovinari.ba/?ID=179>.

108 Vidjeti više na: <http://www.bhnovinari.ba/?ID=179>.

za štampu svakodnevna pojava.¹⁰⁹ Prema procjenama ispitanika postojanje Vijeća za štampu je značajno, ali sistem samoregulacije štampanih medija nije u potpunosti zaživio, usljed manjka kapaciteta, ali i nedostatka prihvaćenosti u zajednici.

S druge strane, intervjuirani ispitanici većinom smatraju da je Regulatorna agencija za komunikacije doprinijela kredibilitetu i kvalitetu novinarstva. Rjeđi su oni među ispitanicima koji smatraju da nedostatak kontinuiranog i dosljednog sistema monitoringa i regulacije medijskih sadržaja umanjuje potencijalne pozitivne efekte na sadržaje elektronskih medija.¹¹⁰ U skladu sa ocjenama Dunje Mijatović, direktorice sektora za emitovanje RAK-a, vidljiv je napredak u smislu poštivanja profesionalnih normi u elektronskim medijima utoliko što ne postoje drastična kršenja Kodeksa o emitovanju RTV-programa koja su bila prisutna prije desetak godina. Za ilustraciju, u toku 2008. godine RAK nije zabilježio ni jedan slučaj prisustva govora mržnje u medijima.¹¹¹

Intervjuirani ispitanici smatraju da su postojeće pravne i profesionalne norme koje promoviraju kvalitet novinarstva adekvatne, ali da je implementacija tih normi manjkava. Neki od identificiranih razloga za loš kvalitet medijskih sadržaja i nepoštivanje pravnih i profesionalnih normi od strane novinara su:

- tendencija ka senzacionalističkom novinarstvu,
- komercijalizacija sadržaja,
- nizak nivo znanja i kompetentnosti novinara,
- orijentiranost na interese medija i s njima povezanih centara moći umjesto na informiranje javnosti,
- izbjegavanje prijetnji i pritisaka,
- manjak resursa u medijskim redakcijama i preopterećenost novinara različitim radnim zadacima, itd.

Možemo zaključiti da je finansijski, vlasnički i politički interes, kako sugeriraju intervjuirani ispitanici, stavljen ispred interesa i potreba javnosti za profesionalnim i objektivnim informacijama. Prema riječima jednog od naših sugovornika: „gospodarski, finansijski interes je jači od interesa (...) medijske javnosti“ (Ilko Barbarić, predsjednik Udruge hrvatskih novinara). U tom svjetlu dominacije tržišne logike i trke za profitom, kako sugeriraju Gurevitch and Blumer (1995) integritet, kredibilitet, sposobnost i posvećenost novinara da služe interesima publike u značajnoj mjeri su ugroženi (prema Thorgeirsdottiru, 386).

Ispitanici smatraju također da postoji nedostatak kritičke reakcije javnosti, uključujući organizacije civilnog društva i akademsku zajednicu, na medijske sadržaje, kakva bi dovela do unaprijeđenja kvaliteta i kredibiliteta novinarstva.

109 Dražen Zubak, advokat koji je u isto vrijeme i član Žalbene komisije Vijeća za štampu navodi da Vijeće godišnje primi nešto manje od 100 žalbi građana na pisanje štampanih medija. Najčešća kršenja Kodeksa za štampu koja on navodi, vezana su za činjenicu da novinari ne prave razliku između pretpostavki i činjenica, ili optužuju za određene kriminalne radnje a da ti navodi nisu popraćeni pravomoćom presudom suda ili barem optužnicom.

110 Tako, naprimjer, Boris Nogo, novinar agencije SRNA, smatra da u sadržajima pojedinih medija u FBiH njegovom tumačenju postoje očigledna kršenja profesionalnih normi, a u vezi koje izostaju bilo kakve reakcije RAK-a. Osim toga, još tri ispitanika navode da RAK nedovoljno koristi svoje ovlasti, te da u određenim slučajevima ozbiljnih kršenja profesionalnih normi izostane njihova reakcija.

111 Izvještaj o stanju ljudskih prava za 2008. godinu, Ministarstvo inostranih poslova SAD-a.

11. Zaključna razmatranja

Dakle, može se zaključiti da su sloboda izražavanja i sloboda medija u velikoj mjeri zaštićena na nivou zakonskih normi. Zaštita slobode govora dio je ustavne materije, međunarodnih konvencija važećih u BiH, kao i specifičnih zakona i medijskih regulativa. Međutim, identificirane su i manjkavosti u sadržaju i implementaciji zakonskih i profesionalnih normi.

Kada je riječ o Zakonu o zaštiti od klevete, identifikovane su manjkavosti u praksi procesuiranja slučajeva tužbi za klevetu. One se prvenstveno tiču nedovoljnog korištenja mehanizama medijacije od strane Vijeća za štampu, prije pokretanja sudskih tužbi. Osim toga, trebalo bi razmatrati pitanje standarda dokazivanja duševne boli (prije svega u smislu određivanja kriterija i vremenskih rokova procjene) kao i adekvatnosti visine naknade za duševnu bol. Važno je istaknuti da je potrebno spriječiti moguće zloupotrebe ovog zakona, te spriječiti negativan utjecaj velikog broja tužbi i presuda na kvalitet i relevantnost medijskih sadržaja usljed izbjegavanja tema i tipova programa koji bi nosili bilo kakve rizike od tužbi za klevetu i moguće naknade za duševnu bol.

Zbog toga, umjesto naknade za duševnu bol, sudska praksa bi trebala biti usmjerena više na objavljivanje cjelokupne presude u mediju protiv koga je ona izrečena. To bi pružilo izvjesnu moralnu satisfakciju za lica koja podnose tužbu, a s druge strane pravilno bi se informirala javnost o spornim informacijama i ukazalo na propust i krivicu datog medija za objavljivanje netačnih informacija, a mediji i novinari bi bili podsticani da ubuduće djeluju s većom odgovornošću. Osim toga, postoje sugestije i da je potrebno dodatno raditi na edukaciji sudija koje procesuiraju slučajeve tužbi za klevetu i na povećanju kapaciteta sudova, kako bi procesuiranje ovih slučajeva bilo kvalitetnije, efikasnije i brže.

Rezultati istraživanja pokazuju da su prisutne različite vrste pritisaka na medije i novinare u BiH, čak da su takvi pritisci svakodnevnici. Možemo zaključiti da postoje tri osnovne vrste pritisaka, prema tipu društvenih aktera koji ih vrše: a) ekonomski, b) politički i c) pritisci kriminalnih krugova. Ovakvi pritisci su nerijetko međusobno isprepleteni. Različiti su i mehanizmi kojima se takvi pritisci ostvaruju, uključujući: fizičke napade, prijetnje, verbalne pritiske u vidu javne kritike, uvreda, etiketiranja, optužbi za izdaju nacionalnih interesa, zatim bojkot medija, tj. uskraćivanje informacija određenim novinarima itd. Također, prisutne su suptilnije i manje vidljive forme pritisaka, poput uslovljavanja finansijske podrške od strane oglašivača ili organa vlasti, cenzure od strane vlasnika i urednika s ciljem konformiranja medijskih sadržaja s njihovim i interesima različitih centra moći, pojačane finansijske kontrole, nenajavljene inspekcije, itd. Naročito su alarmantni indikatori koji pokazuju da su pritisci na novinare, i općenito kršenja medijskih sloboda posljednjih godina u porastu.

Iako na osnovu istraživanja ne možemo iznositi konačne ocjene institucionalne i društvene zaštite novinara u slučaju napada i pritisaka, možemo zaključiti da postoji značajna skepsa, kako u pogledu otkrivanja i sankcioniranja počinitelja, tako i u pogledu podrške profesionalne i opće javnosti. Reakcije profesionalne zajednice su percipirane kao podijeljene, nedosljedne, a njihovi efekti se smatraju skromnim.

Intervjuirani ispitanici ocjenjuju da su sadržaji medija u manjoj ili većoj mjeri u službi interesa vlasnika i s njima povezanih centara političke i ekonomske moći. Uz to, praktično svi intervjuirani ispitanici smatraju da su mediji u velikoj mjeri ogledalo političkih podjela u BiH, prije svega onih na etničkoj i entitetskoj razini, što se manifestira u sasvim drugačijem interpretativnim okvirima vezanim za izvještavanje o istim događajima, a u zavisnosti od toga kojoj etničkoj skupini je medij geografski i ideološki bliži. Pored toga, i u okviru medija koji, uslovno rečeno, pripadaju istom etno-nacionalnom taboru, postoje značajne podjele na političkoj i ideološkoj osnovi. Centura se ne percipira kao redovna praksa u bh. medijima, ali se autocenzura i a priori podijeljenost tržišta rada na etničkoj i ideološkoj osnovi smatraju velikim problemom sa ozbiljnim posljedicama po kvalitet medijskih sadržaja i poštivanje profesionalnih normi.

U slučaju pristupa informacijama, praksa je pokazala da je javnim organima, zbog neusklađenosti kasnije donesenih zakona sa ZOSPI-jem, zbog nedostatka sankcija i manjkavosti žalbenih procedura, omogućeno da izbjegnu pružanje uvida u tražene informacije. S obzirom da su sankcije predviđene Zakonom o izmjenama i dopunama ZOSPI-ja, usvojenim na nivou BiH u decembru 2009. godine, praksa će pokazati u kojoj mjeri će uklanjanje ovog najčešće isticanog nedostatka ZOSPI-ja dovesti do njegove veće implementacije i povećanja dostupnosti javnih informacija na državnom nivou.

Solidarnost među novinarima, među medijima i solidarnost u vidu istupa novinarskih udruženja percipirana je kao manjkava, nedosljedna i sporadična. Skepsa prema novinarskim udruženjima i sindikatima pokazuje da su rezultati kolektivnog udruživanja skromni, ili da se o njima malo zna unutar profesionalne i opće javnosti.

Loš finansijski status medija, kao i kršenja radnih prava novinara, čine i jedne i druge ranjivijim na pritiske različitih vrsta.

U takvom kontekstu kredibilitet i kvalitet novinarstva značajno su ugroženi. Tako je kredibilitet medija u sklopu IREX-istraživanja održivosti medija ocijenjen generalno čak lošije u odnosu na stanje medijskih sloboda. Manjkavost implementacije etičkih i profesionalnih normi, kao i manjak relevantnog novinarstva u smislu društvene kritike i ukazivanja na slučajeve narušavanja društvenog poretka, dovode do toga da su građanima u određenim slučajevima vjerovatno uskraćene informacije od javnog značaja. Osim toga, kredibilitet novinarstva je dodatno ugrožen i usljed generalnih trendova u novinarstvu, a koji uključuju komercijalizaciju sadržaja, nizak nivo kompetentnosti novinara, preopterećenost novinara radnim zadacima i generalno veću orijentiranost na profit umjesto na interes javnosti.

Rezultati istraživanja pokazuju da djelovanje Vijeća za štampu nisu u dovoljnoj mjeri podržali štampani mediji, s obzirom da postoje slučajevi nepoštivanja odluka Žalbene komisije, istupanja iz Vijeća pojedinih medija u slučajevima kada Žalbena komisija pristaje razmatrati određene žalbe, kao i slučajevi kašnjenja sa uplatama članarina. Osim toga, svakodnevna kršenja Kodeksa za štampu, kao i veliki broj tužbi pred sudovima za klevetu (u odnosu na manji broj žalbi za klevetu upućenih Vijeću), pokazuje kako Vijeće za štampu često zanemaruju različiti društveni akteri, kao tijelo koje može izvršiti medijaciju u tim slučajevima.

S druge strane, djelovanje RAK-a većina ispitanika ocijenjuje pozitivno, te su posebno istaknuti rezultati u povećanju kredibiliteta elektronskih medija i iskorijenjivanju govora mržnje iz elektronskih medija. RAK je, međutim, izložen značajnim institucionalnim pritiscima koji ugrožavaju njegovu neovisnost.

Efekti novinarskih udruženja na razvoj kredibiliteta novinarstva smatraju se skromnim, a njihovo djelovanje razjedinjenim i neefikasnim. Neupoznatost sa edukacijskim projektima, projektima promocije radnih prava i pomoći u slučaju napada na novinara od strane ovih

udruženja ukazuje na mogući nedostatak takvih projekata ili nedovoljnu promociju takvih projekata u javnosti.

Na nivou medijskih publika i opće javnosti također postoji podjela prema etničkim linijama i ukazivanje povjerenja prvenstveno medijima iz istog etničkog tabora.¹¹² Tako je svaki od medija čitan/gledan/slušan među pripadnicima etničke kategorije koja je većinska u području njegovog sjedišta. Na taj način, javnost podržava postojeći politički paralelizam u medijima, a mediji podržavaju etnički specifične interpretacije i podjele javnosti. U takvim okolnostima postoji skepsa u pogledu aktuelnog utjecaja javnosti na kredibilitet medija, ali se prepoznaju i značajni potencijali u smislu utjecaja javnosti na kredibilitet medija i na jačanje medijskih sloboda.

112 Prema podacima GfK BH Market Research Centar iz 2006 „Broadcasting Media in BiH“ (Press Release), u područjima gdje Bošnjaci čine većinu stanovništva, najčešće gledani TV kanali su FTV, BHT1 i OBN, u područjima gdje većinu čine Hrvati, najgledaniji su kanali iz susjedne Hrvatske (HRT1 i 2, HR RTL i Nova TV), a u područjima sa srpskom većinom najgledaniji kanali jesu PINK BH, BN i RTRS (Vidjeti više u: Isanović, 2008; o obrascu fragmentacije među čitateljima printanih medija vidjeti npr.: Jusić, 2004; Jusić, 2005). Među intervjuiranim ispitanicima vrlo su rijetke ocjene (2 ispitanika od ukupno 34) koje govore da takve podjele nisu očigledne i da ne postoji bezrezervno povjerenje medijima koji su svrstani u „vlastiti“ etnički tabor. U takvom tumačenju, npr. gledanost HRT-a u svim dijelovima BiH prevazilazi princip etničke podijeljenosti društva.

12. Preporuke

Zakonski, institucionalni i regulatorni okvir

Reakcije profesionalne zajednice i opće javnosti na aktuelne institucionalne pritiske na Regulatornu agenciju za komunikacije, uključujući i promoviranje inicijative koja se tiče izmjene. Zakona o ministarstvima i drugim organima uprave BiH, kojima bi se osigurala institucionalna neovisnost RAK-a.

Ponovo otvaranje pitanja o medijima u kantonalnim i općinskim vlastima i o preprekama u njihovoj privatizaciji.

Podsticanje finansijske samoodrživosti medija i osnivanje fondova za posebne programe od javnog značaja koji bi djelomično omogućili neovisnost o finansijskim centrima moći i unaprijedili kvalitet i kredibilitet novinarstva.

Promocija sistema samoregulacije u medijskoj zajednici i dosljednijeg uvažavanja odluka Žalbene komisije Vijeća za štampu.

Zakon o zaštiti od klevete

Promoviranje mogućnosti korištenja žalbi Vijeću za štampu i RAK-u prije pokretanja sudskih tužbi za klevetu. To uključuje i razvijanje prakse da djelatnici sudova upućuju na ovu mogućnost.

Razvijanje standarda dokazivanja duševne boli, tj. određivanja kriterija i vremenskih rokova za procjenu duševne boli.

Razvijanje sudske prakse koja bi bila orijentirana prije na objavljivanje cjelokupne presude u mediju protiv kojeg je presuda izrečena, nego na naknadu za duševnu bol.

Unaprijeđenje kapaciteta sudova i kompetencije svih sudija koji procesuiraju slučajeve tužbi za klevetu.

Institucionalna zaštita u slučaju napada i pritisaka na novinare

Djelovanje u pravcu specifične pravne kvalifikacije napada na novinare, koja bi bila usklađena sa specifičnim odgovornostima novinara, i koja bi dovela do krivičnih sankcija različitih od onih koje se primijenjuju za napade na osobe u svojstvu privatnih građana.

Unaprijediti kapacitet policijskih, istražnih organa i sudova u odnosima s javnošću u svrhu razvijanja povjerenja novinara u sistem društvene zaštite i stvaranja opće klime u kojoj će se profesija smatrati više zaštićenom.

Jačanje kapaciteta policijskih, istražnih organa i sudova u procesuiranju napada na novinare, tj. unaprijediti tehničke i ljudske kapacitete koji bi omogućili sankcioniranje počinitelja prijetnji i napada na novinare.

Analiza istražnog i sudskog procesuiranja slučajeva napada i pritisaka na novinare, njihovog toka i efekata.

Javna prezentacija rezultata istražnog i sudskog procesuiranja. Takvo praćenje efekata procesuiranja slučajeva napada na novinare omogućila bi vrjednovanje rada institucija sistema u tom smislu, te mogućnost reakcija javnosti na moguće propuste, ili, s druge strane, razvijanje povjerenje u rad institucija i ohrabrivanje novinara da prijavljuju slučajeve doživljenih prijetnji, napada i pritisaka.

Podrška profesionalne zajednice novinarima izloženim napadima i pritiscima

Ojačati prakse istupanja i reakcija profesionalne zajednice na napade i pritiske na novinare i medije. To podrazumijeva i saopćenja za javnost i pisma upućena institucijama sistema koje bi trebalo da procesuiraju ove slučajeve.

Profesionalna udruženja bi posebno trebalo da uspostave sistem reakcija koje bi dobile značajniji prostor u medijskim sadržajima i javnom prostoru.

Promoviranje profesionalnih udruženja, tj. povećanje uvida članova profesionalne zajednice u vidove podrške koju im mogu pružiti profesionalna udruženja (javna podrška u slučajevima napada, reakcije prema institucijama, pravna pomoć)

Jačanje kapaciteta udruženja u obavljanju takvih funkcija, a prije svega razvijanje komunikacijskih praksi udruženja.

Razvijanje kapaciteta udruženja u smislu pomoći u izmiještanju novinara u slučajevima kada su im upućene prijetnje.

Podrška javnosti u slučajevima napada, prijetnji i pritisaka

Organizacije civilnog društva trebalo bi da intenziviraju reakcije u slučaju napada, pritisaka i prijetnji upućenih novinarima. Takve reakcije uključivale bi javnu podršku, kao i reakcije upućene institucijama sistema koje bi trebalo da procesuiraju takve slučajeve.

Otvaranje javnog dijaloga o različitim pritiscima kojima su mediji i novinari izloženi, kako bi se cjelokupnoj javnosti omogućio uvid u poteškoće u ostvarivanju medijskih sloboda, kao i u razvijanju kredibiliteta i kvaliteta novinarstva.

Ukazivanje na propuste u radu istražnih i sudskih organa u procesuiranju slučajeva pritisaka, prijetnji i napada na novinare i medije, kao i isticanje pozitivnih primjera u svrhu razvijanja povjerenja u institucije sistema.

Cenzura i autocenzura

Kada je riječ o praksama cenzure i autocenzure, ne postoje specifične preporuke za njihovo sprječavanje, ali bi unaprijeđenje sigurnosne situacije i općeg socio-ekonomskog statusa novinara i promocija njihovih radnih prava bili dugoročne mjere koje bi novinare učinile manje podložnim takvim praksama.

Pristup informacijama:

Usvajanje dopuna i izmjena zakona koje podrazumijevaju sankcije za javna tijela i pojedince unutar njih u slučaju nepostupanja u skladu sa ZOSPI-jem i na entitetskim nivoima.

Na zakonodavnom nivou uskladiti kasnije donesene zakone (kao što su na državnom nivou Zakon o zaštiti tajnih podataka; Zakon o zaštiti ličnih podataka i

zakoni o obavještajnim službama) sa tekstom ZOSPI-ja, kako bi se spriječila praksa automatskog odbijanja pristupa informacijama na osnovu pozivanja na ove zakone, a koje je u suprotnosti sa principima ZOSPI-ja. Time bi trebalo osigurati primjenu testa „javnog interesa“ i osigurati objavljivanje informacija u svakom slučaju u kojem za to postoji javni interes.

Unaprijeđenje žalbenih procedura, putem korištenja nove mogućnosti sankcioniranja javnih organa, jačanjem institucije ombudsmena za medije¹¹³ ili uspostavljanjem institucije povjerenika za informacije čije bi odluke bile obavezujuće za javna tijela.

Promovirati prakse javnih organa da omogućavaju uvid u informacije u njihovom posjedu u što kraćem roku, posebno kada su podnosioci zahtjeva novinari. Takvu praksu javnih organa trebalo bi promovirati ne samo kao način poštivanja zakona, nego i kao način unaprijeđenja ugleda tih javnih organa u javnosti.

Upoznati djelatnike javnih organa s novousvojenim Zakonom o izmjenama i dopunama ZOSPI-ja na državnom nivou.

Uspostaviti sistem monitoringa primjene ZOSPI-ja, kako bi se povećao uvid u stepen njegove implementacije.

U medijima pratiti rezultate primjene ZOSPI-ja, naročito slučajeve nepridržavanja odredbi ovog zakona.

Reakcije organizacija civilnog društva u ekstremnim slučajevima kada javne institucije uskraćuju informacije.

Radna prava

Unaprijeđenje kapaciteta inspekcije rada i sudova u procesuiranju i sankcioniranju kršenja radnih prava.

Registriranje slučajeva kršenja radnih prava u profesionalnim udruženjima i sindikatima, te pružanje podrške i pomoći novinarima.

Unaprijeđenje egzistencijalne sigurnosti novinara, u smislu finansijske podrške i omogućavanja alternativnog zaposlenja u slučajevima pritiska u vidu cenzure koju nameću vlasnici i urednici.

Reakcije javnosti povodom kršenja radnih prava novinara.

Solidarnost unutar profesionalne zajednice

Promoviranje solidarnosti u smislu da se u što većem broju medija u isto vrijeme otvaraju kontroverzne teme i teme zbog kojih određeni mediji doživljavaju pritiske i napade, kako bi se teret pritiska podijelilo među medijima.

Promoviranje potencijala kolektivnog organiziranja u profesionalnoj zajednici.

Korištenje medijskog prostora za kontinuirano praćenje slučajeva napada na novinare i medije kako bi se povećao uvid u probleme u ostvarivanju medijskih sloboda i omogućile značajnije reakcije javnosti.

113 Institucija ombudsmena na nivou Federacije se zatvara do kraja februara 2010. godine (interju s Mehmedom Halilovićem, zamjenikom ombudsmena za medije), a neizvjesno je da li će postojati politička volja i kada će se to tijelo uspostaviti na državnom nivou.

Veća promocija profesionalnih udruženja i Linije za pomoć novinarima unutar profesionalne zajednice. To bi, prije svega, podrazumijevalo plasiranje informacija o načinu kontaktiranja udruženja, zatim promoviranje aktivnosti udruženja, i naročito dosadašnjih rezultata njihovog djelovanja.

Razvijanje zajedničkih projekata različitih novinarskih udruženja (vezanih za promociju radnih prava, zaštitu novinara u slučaju napada, lobiranje u pravcu uvođenja spomenutih izmjena na nivou zakonskih normi i njihove dosljednije implementacije) kako bi se razvijala koherentnost medijske zajednice u ostvarivanju interesa koji su zajednički za sve medije i novinare u BiH.

Korištenje medijskog prostora za kontinuirano praćenje slučajeva napada na novinare i medije kako bi se povećao uvid u probleme u ostvarivanju medijskih sloboda i omogućile značajnije reakcije javnosti.

Kredibilitet i kvalitet novinarstva

Organiziranje treninga, edukacija i seminara, senzibiliziranje novinara i urednika za društveno relevantna pitanja ili za promoviranje zanemarenih društvenih perspektiva i interesa.

Otvaranje dijaloga u javnosti, i posebno unutar profesionalne zajednice, o aktuelnom stepenu odgovornosti novinara u korištenju medijskih sloboda. To bi uključivalo ukazivanje na pozitivne primjere novinarskog rada, ali i na kršenja profesionalnih normi u medijskim sadržajima.

Kontinuirane reakcije javnosti, građana ili interesnih i manjinskih skupina na medijske sadržaje, kojima bi se promovirao kvalitet i kredibilitet novinarstva. To može uključivati i istraživanja javnog mnijenja, aktivnosti lobističkih grupa medijskih konzumenata, upućivanje žalbi regulatorima zbog medijskih sadržaja, otvaranje debata o medijskim sadržajima, često i unutar medijskog prostora (kako sugerira McQuail, 2000, str. 186).

Literatura

- Ahmetašević, Nidžara, Asocijacija izvještača sa suda: „Za bolju komunikaciju sa pravosuđem“ 2008. Dostupno na: <http://www.media.ba/mcsonline/bs/content/asocijacija-izvjestaca-sa-suda-za-bolju-komunikaciju-sa-pravosudem-u-bih>.
- Analiza propisa i stanja u oblasti radnog prava, Asocijacija „Vaša prava“, Sarajevo, 2006. (str. 7-8). Izvještaj dostupan na: http://www.vasaprava.org/Documents/PublicRelations/Radni_odnosi-analiza.pdf.
- Attias, B., "Rethinking Hate Speech Law" *Paper presented at the annual meeting of the International Communication Association*, New Orleans Sheraton, New Orleans, LA, May 27, 2004. 2009-05-26. http://www.allacademic.com/meta/p112848_index.html.
- Babić, Dušan, „Bosna i Hercegovina: Ekonomski pritisci na medije u BiH – instrument postizanja političkih ciljeva“, u: „Medijska spoticanja u vremenu tranzicije“, Mediaplan, Sarajevo, 2005.
- Bishop, Cheryl, "Freedom of Expression and the Right to Know: New Conceptualizations in International Human Rights Law", Paper presented at the annual meeting of the International Communication Association, Marriott, Chicago, IL, May 21, 2009. Online <PDF>. 2010-02-13 http://www.allacademic.com/meta/p299135_index.html.
- Bosnia and Herzegovina 2009 Progress Report, Commission of the European Communities. Izvještaj dostupan na: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2009/ba_rapport_2009_en.pdf.
- Državni izvještaj o Međunarodnom sporazumu o građanskim i političkim pravima. CCPR/C/BiH/1, 24 November 2005, available at: http://www.bayefsky.com/reports/bosnia_ccpr_c_bih_1_2005.pdf.
- Džihana, Amer, „Monitoring demokratskog razvoja u BiH: indeks otvorenosti javnih institucija, organizacija i agencija“, „Mediacentar“, Sarajevo, 2006. Dostupno na: <http://www.media.ba/mcsonline/bs/tekst/monitoring-demokratskog-razvoja-u-bosni-i-hercegovini-indeks-otvorenosti-javnih-institucija-or>.
- Francis Lee L.F, Lin Angel M.Y., „Newspaper editorial discourse and the politics of self-censorship in Hong Kong“, „Discourse&Society“, Vol. 17, No.3, 331-358. Sage journals: 2006.
- Haraszi, Miklós, „Izvještaj o stanju slobode medija u Bosni i Hercegovini“, OSCE, 2007.
- Halilović, Mehmed, „Disciplining Independent Regulators“, 2008. Dostupno na: <http://www.pulsdemokratije.net/index.php?id=1060&l=en>.
- Halilović, Mehmed, „Jesu li medijske slobode luksuz?“, 2007. Dostupno na: <http://www.media.ba/mcsonline/bs/tekst/jesu-li-medijske-slobode-luksuz>.
- Halilović, Mehmed, „Kleveta u evropskim zakonima: Najviše štite kraljeve, a ponegdje i naciju i zastavu“, 2005. Dostupno na: <http://www.media.ba/mcsonline/bs/tekst/kleveta-u-evropskim-zakonima-najvise-stite-kraljeve-ali-ponegdje-i-naciju-i-zastavu>.
- Halilović, Mehmed, „Politika, političari i mediji: neki vole bojkot, neki izazivaju bojkot“, 2007. Dostupno na: <http://www.media.ba/mcsonline/bs/tekst/politika-politicari-i-mediji-neki-vole-bojkot-drugi-izazivaju-bojkot>.
- Halilović, Mehmed, „Primjena novog Zakona o zaštiti od klevete: novinari nisu previše profitirali“, 2005. Dostupno na: <http://www.media.ba/mcsonline/bs/tekst/primjena-novog-zakona-o-zastiti-od-klevete-u-bih-novinari-nisu-previse-profitirali>.
- Halilović, Mehmed, „Pristup informacijama u BiH: jedan zakon daje, drugi – uskraćuju“, 2008. Dostupno na: <http://www.media.ba/mcsonline/bs/tekst/pristup-informacijama-u-bih-jedan-zakon-daje-drugi-uskracuju>.
- Halilović, Mehmed, „Sloboda ili ograničenje“, 2006. Dostupno na: <http://www.media.ba/mcsonline/bs/tekst/sloboda-ili-ogranicenje>

- Halilović, Mehmed, „Zablude o zakonu o slobodi pristupa informacijama“, 2005. Dostupno na: <http://www.media.ba/mcsonline/bs/tekst/zablude-o-zakonu-o-slobodi-pristupa-informacijama>.
- Hodžić, Sanela, „Bosnia and Herzegovina“, Chapter in: „Labor Relations in the Media: analysing patterns of labor relations in the media of SEENPM member countries“, 2008. Available at: <http://www.media.ba/mcsonline/bs/tekst/istrazivanje-radni-odnosi-u-medijima-u-bih>.
- IREX, 2009, Media Sustainability Index, IREX. Izvještaj dostupan, kao i izvještaji za prethodne godine, na: http://www.irex.org/programs/MSI_EUR/2009/bh.asp.
- Isanović, Adla, „Will the Digital Revolution be Televised? Concerns About the future of Public Service Programming in Bosnia and Herzegovina“. U: Sükösd i Isanović (ur.), Public Service Television in the Digital Age, „Mediacentar“, Sarajevo, 2008.
- Izvještaj o stanju ljudskih prava za 2008. godinu, Ministarstvo inostranih poslova SAD-a. Dostupno na: <http://bosnian.sarajevo.usembassy.gov/ljudska-prava-2008.html>.
- Jusić, Tarik, „Bosnia-Herzegovina“, in: „Television Across Europe: Regulation, Policy and Independence“, EUMAP, 2005.
- Jusić, Tarik, „Mediji u demokratskom društvu“, u: Dizdarević et al., „Procjena razvoja demokratije u BiH“, Fond „Otvoreno društvo“, BiH, 2006.
- Jusić, Tarik, „Vlasništvo nad medijima i njegov utjecaj na nezavisnost i pluralizam medija u Bosni i Hercegovini“, „Mediacentar“, Sarajevo, 2004.
- Youm, Kyu, "A Historical Examination of Freedom of Expression as a Right". Paper presented at the annual meeting of the International Communication Association, TBA, San Francisco, CA, May 23, 2007. Online <PDF>, 2010-02-13, http://www.allacademic.com/meta/p169938_index.html.
- Kazen, Jihad, „Censorship and State Control in the Arab World“, The Harvard International Journal of Press Politics, 4.3 (1999), 87-9. Available at: http://muse.jhu.edu/journals/harvard_international_journal_of_press_politics/v004/4.3khazen.html.
- Kodeks o emitovanju radio-televizijskog programa. Tekst kodeksa dostupan na: <http://www.rak.ba/bs/legal/rules-codes/broadcast/codes/default.aspx?cid=4796>.
- Kodeks za štampu, dostupan na: <http://www.vzs.ba/ba/?ID=2>.
- „Ljudska prava u Bosni i Hercegovini“, 2008. Centar za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu, 2009.
- MacKinnon, Catherine, „Only Words“, Harvard University Press, 1993, str. 77.
- McQuail, Denis. „McQuail’s Mass Communication Theory“ (SAGE Publications, London-Thousand Oaks–New Delhi, 2000, 4th Edition.
- Media Sustainability Index, IREX. Izvještaji dostupni na: http://www.irex.org/programs/MSI_EUR/2009/bh.asp.
- „Medijska spoticanja u vremenu tranzicije“, Mediaplan institut, Sarajevo, 2005.
- Perkins, Michael, „International Law and the Search for Universal Principles in Journalism Ethics“, Journal of Mass Media Ethics. Lawrence Erlbaum Associates, Inc. Vol. 17(3), 2002.
- Press Freedom Index, Reporters without borders. Podaci dostupni na: <http://www.rsf.org/en-classement298-2002.html>.
- „Self Censorship: How Often and Why Journalists Avoiding The News“, Columbia Journalism Review, 2000. Dostupno na: <http://people-press.org/reports/pdf/39.pdf>.
- Thorgeirsdottir, Herdís, „Self-Censorship among Journalists: A (Moral) Wrong or a Violation of ECHR Law?“, E.H.R.L.R. Issue 4, Sweet&Maxwell Ltd, 2004.